

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร ณ อยุธยา)
เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการระหว่าง พ.ศ. 2442 - 2452 (ค.ศ. 1899 - 1909)

ประวัติ

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ (ม.ร.ว. หลาน กุญชร ณ อยุธยา) เกิดเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2395 (ค.ศ. 1852) เป็นโอรสพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสิงหนาทราชบุตรกรุงคดีและหม่อมสุค

เมื่อเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ อายุได้ 13 ปี กล้วยัวเป็นมหาดเล็ก ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่ออายุ 14 ปี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้บวชเป็นสามเณรภาคหลวงในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้พระราชทานบริวารเทาหม่อมเจ้า พ.ศ. 2412 (ค.ศ. 1869) ม.ร.ว. หลาน กุญชร ณ อยุธยา เป็นมหาดเล็กสารีขั้บรตพระที่นั่ง พ.ศ. 2413 (ค.ศ. 1870) เป็นนายกวคหุ่มแพรมหาดเล็กเวรฤทธิ พ.ศ. 2414 (ค.ศ. 1871) เป็นจ่ายงเวรศักดิ์ เมื่ออายุครบวชทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นภาคหลวงอุปสมบทในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ได้รับพระราชทานบริวารเทาหม่อมเจ้า พ.ศ. 2421 (ค.ศ. 1878) เป็นหลวงเคนนายเวรมหาดเล็กวรเคช พ.ศ. 2422 (ค.ศ. 1879) เป็นเจ้าหมื่นสรรพเพชรภักดี พ.ศ. 2423 (ค.ศ. 1880) พระองค์เจ้าสิงหนาทสิ้นพระชนม์ ได้รับพระราชทานคราศติยจุลจอมเกล้าฯ ได้วการกรมมหรสพ กรมหุน กรมรถ กรมมา สำหรับราชการกรมมานั้น ตระกูลนี้ไความาแต่รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยติดทอเนื่องกัน 4 ชั่วคน ไม่มีตระกูลอื่นแทรกเลย พ.ศ. 2432 (ค.ศ. 1889) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมเลื่อนจมีนสรรพเพชรภักดีเป็นพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ จางวางมหาดเล็ก ได้พานทองกลม คราหุติยจุลจอมเกล้าและคราข้างเผือกชั้น 3 และขอพระราชทานคนโทษจากคหุหนึ่งคนเพื่อเป็นส่วนกุศลให้บิดาของท่าน ครันถึง พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) ได้รับพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เป็นพระอภิบาลสมเด็จพระ

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์

(ม.ร.ว. หลาน กุญชร ณ อยุธยา)

เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ

ระหว่าง พ.ศ. 2442-2452 (ค.ศ. 1899-1909)

พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. 2446 (ค.ศ. 1903) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำหน้าที่ข้าหลวงออกไปปักปันเขตแดนเมืองสงขลา กับเมืองพัทลุง พร้อมกับทำหน้าที่จัดการสอบสวนเกี่ยวกับกรณีที่เกิดโจรผู้ร้ายขึ้นที่เมืองกลันตัน และหัวเมืองแขก (ไทรบุรีและตรังกานู) ต่อมาได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ทำหน้าที่เป็นกรรมการฎีกาและกรรมการเรื่องที่ดิน

เมื่อ พ.ศ. 2440 (ค.ศ. 1897) ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปสิงคโปร์ ปีนังและชวา พร้อมกับออกไปรับเสด็จที่เมืองลังกาอ็อกด้วย ในระหว่างนั้นท่านได้รับแต่งตั้งดำรงตำแหน่งเป็นอธิบดีกรมสุขาภิบาล ต่อมาก็โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ไปดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ และได้วาการแทนเสนาบดีกระทรวงวังด้วยอีกตำแหน่งหนึ่ง และได้รับแต่งตั้งให้เป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการที่ตั้งขึ้นใหม่อีก เมื่อวันที่ 2 กันยายน พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) ดังใน "ประกาศตั้งกระทรวงเกษตราธิการแลเปลี่ยนตำแหน่งเสนาบดี" ว่า

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่ากระทรวงเกษตราธิการ ซึ่งได้ยกไปรวมเป็นกรมขึ้นอยู่ในกระทรวงพระคลังมหาสมบัติคราวหนึ่งนั้น บัดนี้มีราชการซึ่งจะจัดเปลี่ยนแปลง ให้ดำเนินไปสู่ทางความเจริญตามพระราชดำริซึ่งจะจัดการใหม่ ราชการรวมอยู่ในพระคลังมหาสมบัติ มากเกินกว่ากำลังเสนาบดีกระทรวงพระคลังจะจัดการให้ทั่วถึงไปได้ แลเป็นการต่างแผนกัน ซึ่งไม่ควรจะรวมกับกระทรวงพระคลังด้วย จึงให้ตั้งกระทรวงเกษตราธิการขึ้นตามเดิมให้พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงโยธาธิการย้ายไปเป็นเสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ และให้คงเป็นผู้บัญชาการกรมสุขาภิบาลอยู่ตามเดิมด้วย ¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตราธิการ ที่ กษ. 1/5 เรื่อง "แยกกรมเกษตรจากกระทรวงพระคลัง มาตั้งขึ้นเป็นกระทรวงเกษตราธิการ ตั้งพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เป็นเสนาบดี."

ต่อมาใน พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เป็นเจ้าพระยา

อย่างไรก็ตามการที่ท่านรับราชการมาเป็นเวลานานก็ย่อมจะมีข้อบกพร่องบ้าง เช่น สมัยที่ท่านเป็นคนขับรถพระที่นั่ง โดยเสด็จพระราชดำเนินขบวนรถและขบวนมาปรากฏว่าท่านตื่นไม่ทัน แม้จะได้เข้าไปนอนคอยอยู่ในพระบรมมหาราชวัง จึงถูกลงโทษให้คืนพานทองและตราจุลจอมเกล้า และอีกครั้งหนึ่งใน พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1902) ภัยความเมตตาจึงทำให้ท่านเข้าไปช่วยผู้มีคดีที่ต้องหาเป็นผูรราย จนพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระบรมราชโองการคำสั่งสั่งห้ามเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ช่วยผู้มีคดีที่ต้องหาเป็นผูรราย ¹

เมื่อเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ออกจากราชการแล้ว เนื่องจากท่านเจ็บป่วยไม่สามารถปฏิบัติราชการได้อย่างเต็มที่ จึงเข้าปฏิบัติกรกุศล เช่น สร้างศาลาให้ผู้คนได้อาศัยกันฝนกันแดด และสร้างพระพุทธรูป พระเจดีย์และบวชนาค เป็นต้น ดังที่เคยกล่าวมาแล้วว่า เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ได้เป็นตำแหน่งพระอภิบาลสมเด็จพระราชโอรสทั้งหลายของรัชกาลที่ 5 ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ข้าทูลละอองธุลีพระบาทท่านเพลิง ๗ พระเมรุทองสนามหลวง เมื่อวันที่ 26 ธันวาคม พ.ศ. 2466 (ค.ศ. 1923) เพื่อเป็นเกียรติยศ ²

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารเบ็ดเตล็ด (ส่วนพระองค์) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, บ.1.1 ก/15 "พระบรมราชโองการคำสั่งสั่งห้ามเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ ไม่ให้ช่วยผู้มีคดีที่ต้องหาเป็นผูรราย."

² ประยูร พิศนาคะ, 50 เจ้าพระยากรุงรัตนโกสินทร์ (พระนคร : คลังวิทยา, 2505), หน้า 318.

ผลงานของเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ขณะดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ.

กรมนา

ในสมัยที่เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ ใน พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) ท่านได้ดำริและปฏิบัติงานตามโครงการที่กระทรวงพระคลังมหาสมบัติได้เริ่มลงมือทำมาแล้ว แต่ได้คิดเปลี่ยนแปลงวิธีการบางอย่าง เช่น แต่เดิมชาหลวงเกษตรทำการแต่ในเฉพาะหน้าที่ราชการอย่างเดียว ครั้งนี้ได้เพิ่มหน้าที่ตุลาการมีอำนาจที่จะพิจารณาและพิพากษาคดีอันจะเกิดขึ้นได้โดยเด็ดขาด เทียบชั้นศาลอุทธรณ์ ถ้าผู้ความไม่พอใจให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาทีเดียว กับได้เพิ่มตัวชาหลวงขึ้นอีก เรียกว่าชาหลวงกระทรวงเกษตรธิการนาย 1 ชาหลวงกระทรวงยุติธรรมนาย 1 ชาหลวงยุติธรรมนั้น คือผู้พิพากษาในกระทรวงยุติธรรม ชาหลวงทั้งสองนี้ รวมกันเป็นคณะเรียกว่า ชาหลวงพิเศษจัดการที่นา และได้ขยายเขตให้มือนำออกไปทำการในตำบลทุ่งหลวงรังสิต รวมทั้งคลองประเวศบุรีรมย์และคลองแยกตามที่ใดกำหนดไว้แล้วในประกาศเดิมด้วย ชาหลวงพิเศษจัดการที่นา ได้ลงมือทำการตามประกาศแต่เดือนตุลาคม พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) เป็นลำดับ ตลอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900)

สำหรับกรมนี้ได้มีประกาศแก้ไขและพิทักษ์เก็บเงินค่านา ซึ่งการเก็บทางวาวคานาแต่เดิมมานั้น เก็บเรียกชาวเปลือกที่ราษฎรทำนาได้ไร่ละ 2 ถึง และบังคับซื้อข้าวขึ้นฉางหลวงให้ราคาถึงละ 4 อัฐ ราษฎรที่ทำนาต้องขนข้าวของหลวงเหล่านี้ไปส่งจนถึงฉางหลวง ทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองทั้งปวงไซ้ประเพณี เก็บทางข้าวเช่นนั้นมาจนในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ เจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า วิธีเก็บทางข้าวและบังคับให้ราษฎรขนส่งถึงฉางหลวงเช่นนั้นเป็นการเดือดร้อนมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เปลี่ยนวิธีเก็บเป็นเงินค่านาแทนทางข้าวกำหนดพิทักษ์ไร่ละสี่สิ่งเฟื้อง หรือถ้าจะเทียบอัตราราคาข้าวในสมัยนั้นเกวียนละ 10 บาท คิด 3 ไร่ เป็นเกวียน ราคาข้าว 10 บาท เก็บค่านาบาทเฟื้อง คิดเป็นภาชีร้อยละ 11 $\frac{1}{3}$ แห่งราคาข้าว เมื่อเปลี่ยนการเก็บทางข้าวเป็นค่านาแล้วดังนี้ จึงจัดวิธีเก็บค่านาเป็น 2 อย่าง

เรียกคานาคูโค อย่างหนึ่ง นาฟางลอย อย่างหนึ่ง ต่อมา พ.ศ. 2448 (ค.ศ. 1905) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า ราชการบ้านเมืองและผลประโยชน์ในการทำไร่นาคาชายก็เปลี่ยนแปลงไป การทำไร่นาคาชายมีผลยิ่งกว่า 50 ปีที่แล้ว 5 เทา หรือ 6 เทา ส่วนทางรัฐบาลก็ต้องจ่ายเงินบำรุงรักษาพระราชอาณาจักรทั้งภายในและภายนอกประเทศมากขึ้น ระบายเหล่านี้ก็ยอมไคมาจากภาษีอากร ตั้งพิศักต์เก็บในการต่าง ๆ เหมือนหนึ่งขอแบ่งเฉลี่ยส่วนกำไรของประชาชนมาใช้จ่ายในการปกครองบำรุงรักษาประโยชน์และความสุขของประชาชนทั้งปวง คานาที่เก็บอยู่โดยอัตราไรละสลึงเฟื้องและสลึงหนึ่ง ยิ่งต่ำกว่าส่วนอันควรจะได้รับจากกำไรในการทำนาอยู่มาก จึงทรงพระกรุณาโปรดให้แก้ไขพิศักต์และวิธีเก็บเงินคานา โดยให้กำหนดนา ตามที่เป็นทำเลที่ดีและเลว และที่คนทำนาสามารถจะขายข้าวได้ราคายิ่งหย่อนกว่ากัน กำหนดเป็นนา 5 ชนิด คือนาเอก นาโท นาตรี นาจัตวา นาเบญจจะ รัฐบาลจะตรวจและกำหนดความนาทุ่งใดเป็นนาชนิดใด และที่นาจะเป็นในทุ่งที่นาชนิดใดก็ตาม จัตวาเป็น 3 อย่าง คือที่หวงห้ามอย่างหนึ่ง ที่นาฟางลอยอย่างหนึ่ง ที่นาคูโคอย่างหนึ่ง ที่ซึ่งมีผู้จับจองหวงห้ามตามกฎหมายแล้ว แต่ยังไม่ได้ทำเป็นนา จัตวาเป็นที่หวงห้าม ที่ซึ่งเป็นนาแล้วแต่ยังเป็นนาป่า จัตวาเป็นนาฟางลอย ที่ซึ่งทำนาเป็นนาเรียบร้อยแล้วจัตวาเป็นนาคูโค สำหรับพิศักต์เก็บเงินคานาคูโคนั้น เก็บตามเนื้อที่ในโฉนดตราจอง เช่น นาเอกเก็บไรละ 1 บาท นาโทเก็บไรละ 48 อัฐ เป็นต้น การที่จะกำหนดความนาทุ่งใดเป็นนาชนิดเอกชนิดโทหรือชนิดใด ๆ นั้น ให้กำหนดด้วยผลที่ทำและจะขายได้ในท้องทุ่งนั้นไรละเท่าใด เป็นขั้นนิมประมาณ จึงกำหนดนาทุ่งนั้นลงเป็นชนิดใด ผู้ใดจับจองหวงห้ามที่ไว้แล้ว ถ้ายังไม่ได้โค่นสร้างทำให้เป็นนากภายใน 2 ปี จะเสียค่าหวงห้ามไรละ 1/8 ของอัตรานาคูโคในท้องทุ่งนั้น ตั้งแต่ปีที่ 3 ต่อไป นาที่แรกหักร้างโค่นสร้างยังเป็นนาป่า แม้ในท้องทุ่งนาคูโคที่ดีหรือนาป่าขนาดอนันเป็นที่ทำ ไร่แต่บางปีก็ดีจัดเป็นนาป่าเหมือนกัน นาป่าที่วามานั้นกำหนดเป็นนาฟางลอย คงรังวัดเก็บคานาแต่ตาม

เนื้อที่ ๆ ทำนาได้ผล พักเก็บเงินค่านาปางลอยจะเก็บสูงกว่าพักเก็บค่านาคูโค 1/4 ¹

ต่อมาได้มีประกาศเปลี่ยนพักเก็บเงินค่านาเป็นสตางค์ เมื่อ พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ทั้งนี้เพราะได้ยกเลิกการใช้รัฐทองแดง เปลี่ยนมาใช้เป็นสตางค์แทน ดังนั้นจึงกำหนดอัตราเงินค่านาเก็บเป็นสตางค์ เช่น นาคูโค นาเอกเก็บไร่ละ 1 บาท นาโทเก็บไร่ละ 80 สตางค์ นาปางลอย นาเอกเก็บไร่ละ 1 บาท 20 สตางค์ นาโทเก็บไร่ละ 1 บาท ที่ดินหวงห้าม ทุ่งเอกเก็บไร่ละ 12 สตางค์ ทุ่งโทเก็บไร่ละ 10 สตางค์ เป็นต้น ²

การทำนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 นี้ มีอุปสรรคหลายประการด้วยกัน ประการแรก การทำนาในสมัยนั้นส่วนมากอาศัยพวกลาวจากอีสานเดินทางมารับจ้างทำนา บางปีพวกลาวไม่ลงมารับจ้างทำนา เนื่องจากบางพวกเซ็ดหัวหน้า นายรอย บางพวกกลัวโรคระบาด มักทำให้การทำนาไม่ได้ผลเต็มที่ เพราะขาดแรงงาน ³

ประการที่สอง การทำนาไม่ได้ผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นาในทุ่งคลองรังสิต เนื่องจากคลองที่ขุดไว้ไม่ได้ล้างต้นเขิน ซากหวังเป็นตอน ๆ ทุกสาย บางแห่งเมื่อถึงเดือนมกราคมน้ำแห้ง ทำให้ดินในคลองแตกหวังระแหง เพราะในฤดูน้ำ น้ำไหลพัดโคลนเลนลงคลองใหญ่ และคลองซอยบางที่ชาวนาเอาฟางทิ้งลงคลอง หรือปล่อยให้โคกระบือลงพักผ่อนตามคลอง การที่คลองต้นเขินจึงทำให้น้ำท่วมขังนี้เป็นประจำ ทำให้ดินเปรี้ยวกรวยและเป็นเหตุให้สัตว์พาหนะและประชาชนที่อยู่ที่นี่เกิดโรคภัยไข้เจ็บ บางแห่งหนูชุม

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 3.2/34 เรื่อง "กฎเสนาบดีว่าด้วยการเก็บเงินค่านา"

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 3.2/34 เรื่องเดียวกัน.

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 3.1/1 เรื่อง "พวกลาวไม่ลงมาทำนาในทุ่งหลวง และเรื่อง "คนอพยพออกนอกทุ่งหลวง."

ทำอันตรายตนชวามากกว่าปกติ¹ เรือบรรทุกข้าวเดินไปมาไม่สะดวกตลอดปี ทำให้ขาดประโยชน์เพราะการขนส่งลำบากในเวลาราคาข้าวดี ชาวนาที่อยู่ในที่นั้นขาดแคลนน้ำใช้น้ำค็ม ต้องทนโคกระบือออกไปเลี้ยงที่แม่น้ำห่างไกลจากบ้าน เป็นเหตุให้โจรผู้ร้ายทำการโจรกรรมเนื่อง ๆ คั้งนั้นกระทรวงเกษตรราธิการจึงแก้ไขปัญหานี้โดยการขุดคลองและรักษาดลอนนาให้ดีขึ้น ออกพระราชบัญญัติรักษาดลอนและทำนบโดยกำหนดโทษผู้ที่ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติคั้งจะกล่าวในตอนต่อไป

✓ ประการที่สาม ชาวนาโดยเฉพาะในทุ่งรังสิตต้องเช่าที่นาจากเจ้าของซึ่งมีภูมิสำเนาอยู่ในกรุงเทพฯ เมื่อบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ขุดคลองใหม่ ๆ การทำนาได้ผลดีเพราะมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี เจ้าของที่นาก็เอาใจชวานามาก โดยไม่เรียกเก็บค่าเช่า เพราะว่ที่นายังเป็นป่า ต้องหักร้างถางพง จึงทำให้มีชวานอพยพมาคั้งบ้านเรือนและทำนอยูอย่างหนาแน่น เมื่อที่โคโคเป็นนาฟางแล้ว เจ้าของก็เริ่มเก็บค่าเช่าเป็นอัตราไร่ละหนึ่งถึงสองบาท และยังเก็บค่านาอีกค้วย ต่อมาเมื่อเจ้าของนาเห็นชวคั้งบ้านเรือนเป็นหลักแหล่งแน่นอน ยากที่จะรื้อถอนโคงาย ๆ จึงถือโอกาสเก็บเงินค่าเช่าสูงขึ้นทุกปี จนอัตราค่าเช่านาบางรายซึ่งเป็นพื้นที่นาดี ถึงไร่ละ 4 บาท 32 อัฐ โดยเจ้าของนาคอยให้ชวเช่าลงมือไถหว่านเสี่ยกอน จึงเรียกตัวบั้งคับให้ทำสัญญา ชวเช่าไม่มีทางหลีกเลี่ยงโคก็ตองอนุโลมตามความตองการเจ้าของ การเช่านานั้นชวคตองสัญญาสงคาค่าเช่าเต็มตามเนื้อที่ที่ตนขอรับเช่า แม่แคะหนองหรือบั้งก็รวมอยุในสัญญาชวคควย ไม่มีการลดหย่อนคค่าเช่าใน การที่ตนชวจะเสี่ยหาย เนื่องจากน้ามากหรือน้าน้อย การที่บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามโค

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 1/12 เรื่อง "รายงานสัตว์กักตนชวในทุ่งหลวงคลองรังสิต."

ขยายการชุกคลองและการทำนาเจริญขึ้นมาก จนเจ้าของนาได้รับผลประโยชน์มาก ทำให้ผู้มีเงินในกรุงเทพฯ ผลประโยชน์ในทางซื้อของที่นามากขึ้น จนราคาที่ดินซึ่งแต่เดิมบริษัทชุกคลองแลคนสยามขายไร่ละ 4 บาท เจ้าของนาก็ขายได้ถึงไร่ละ 25 - 30 บาท ดังนั้นเจ้าของนาบางคนก็ได้ผลประโยชน์ในทางขายที่นา บางคนก็ได้ค่าเช่าที่นาราคาสูง ทำให้ชาวนาเดือดร้อน เพราะชาวนาต้องลงทุนปลูกบ้านเรือน หาข้าว ปลาย ไร่ โค กระบือ และลูกจ้างเอง ถ้ามีเงินไม่พอต้องกู้ยืมทุนจากเจ้าของนาโดยเสียดอกเบี้ยสูงคือปีหนึ่งซึ่งละ 12 บาท หรือเสียเป็นข้าวปีหนึ่งซึ่งละ 40 สัก หากปีใดทำนาได้ผลก็สามารถให้หนี้ได้หมด ถ้าปีใดการทำนาเสียหายก็ต้องเป็นหนี้เจ้าของนา จนบางทีต้องทำหนังสือขายตัวเป็นลูกจ้างเจ้าของนาโดยส่งบุตรภรรยาไปรับใช้ หรือรับโคกระบือเป็นค่าเช่าและบังคับให้ชาวนาผู้เช่าทำสัญญาเช่าโคกระบือนั้นทำนาต่อไป นอกจากนั้นส่วนมากเจ้าของนาเป็นชาวกรุงเทพฯ จึงแต่งตั้งตัวแทนเป็นผู้ดูแลผลประโยชน์ ทำให้ชาวนาถูกเบียดเบียน เช่น เร่งเก็บค่าเช่าในเวลาที่ดินราคาข้าวถูก หรือขอแรงช่วยทำนาเป็นครั้งคราว เป็นต้น¹

การที่ราษฎรทำนาไม่ได้ผล ชาวไม่พอกิน และไม่มีเงินเสียค่าเสนา ค่าเช่านา จนเจ้าของนาต้องฟ้องร้องรับโคกระบือ และเจ้าพนักงานรัฐบาลก็จับตัวราษฎรไปเร่งรัดค่าเสนา ราษฎรชาวนาที่ยากจนจึงได้ทำฎีกาขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ขอเงินรัฐบาลไปใช้สรอยทำทุนรอน จำนวนเงินที่ราษฎรขอกู้ต่อรัฐบาลคนหนึ่ง ตั้งแต่ 20 - 200 บาท โดยผู้ขอทำทัณฑ์บนไว้เป็นสำคัญ² กระทรวงเกษตรธิการได้ปรึกษากับนายเวสเทินการ์ด (Mr. Westengaard) ผู้ช่วยที่ปรึกษาราชการทั่วไป เขามีความเห็นว่าการช่วยเหลือประชาชนที่ทำการเพาะปลูกโดยให้เงินไปทำทุนความสมควร เพราะเป็นการบำรุงกำลัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรธิการ ที่ กษ. 3.1/12, เรื่อง "ชาวนาจะขอเงินรัฐบาลและความคิดที่จะบำรุงนา"

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรธิการ ที่ กษ. 31/2, เรื่องเดียวกัน.

บ้านเมืองสำคัญส่วนหนึ่ง และนายวาเชร์ (Mr. Vacher) ที่ปรึกษาราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน ได้ทำบันทึกเกี่ยวกับการตั้งธนาคารสำหรับการเพาะปลูกในประเทศ อียิปต์ เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์พิจารณาแล้วเห็นว่าชาวนาในอียิปต์และในสยาม มีความผิดเคื่องผิดกันและต่างกันมาก เพราะชาวนาอียิปต์มีหนี้สินมากจึงต้องการทุนรอน มากกว่าชาวนาในสยาม ทั้งดินในอียิปต์ไม่อุดมเหมือนสยาม แต่ในประเทศอียิปต์มีการทค นำ ใช้น้ำสำหรับการเพาะปลูกอย่างบริบูรณ์แล้ว มีความหวังผลประโยชน์ในการเพาะ ปลูกที่จะลงทุนไปนั้นแน่นอนมากกว่าในประเทศไทย ซึ่งต้องแล้วแต่ฝนที่จะตกลงมานั้น ตกของฤดูกาลพอดี ด้วยเหตุนี้การที่จะให้ราษฎรกู้เงินไปทำทุนในการเพาะปลูกเช่นเดียวกับที่จัดในประเทศอียิปต์นั้น ยังไม่ถึงเวลาและจำเป็นแท้จริง ประชาชนที่ทำการเพาะ ปลูกในประเทศไทยควรจะได้รับความสะดวกเหลือจากรัฐบาลตามสมควรแก่เหตุการณ์ แต่ ไม่ควรช่วยเหลือโดยให้กู้เงินไปทำทุน ผู้ที่ทำมาหากินในทางเพาะปลูกควรต้องตระ เเตรียมประหยัดทรัพย์สินของตนที่หาได้ในคราวผลิตผลอุดมสมบูรณ์นั้นสำรองไว้ เมื่อถึงเวลา ที่น้ำฝนไม่ตกเมื่อใดจะได้ใช้จ่ายเจือจางกันได้ ภาราษฎรรู้จักประหยัดทรัพย์สินแล้วก็จะไม่ ต้องได้รับความคับแค้นอับจน จนถึงกับต้องถวายนึกา แต่หนี้สินชาวนาตามที่เจ้าพระยา เทเวศรวงศ์วิวัฒน์ สังเกตว่าถึงแม้ว่าปีใดได้ผลบริบูรณ์ก็ใช้จ่ายผลกำไรที่หาได้นั้นเกือบ หมด หรือเล่นการพนันจนหมด ถ้าปีใดได้ผลจากการเพาะปลูกก็ยังพอเลี้ยงชีพต่อไปได้ แต่ถ้าปีใดไม่ไ้ผลแล้วก็จะรู้สึกความเดือดร้อนอับจนทันที เมื่อราษฎรโดยมากยังไม่รู้จัก ประหยัดเงินอยู่ ครายใดแล้ว ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะให้กู้เงินไปทำทุนอย่างที่ทำอยู่ในอียิปต์ บางทีก็คงจะเกิดความยุ่งยากต่าง ๆ ขึ้นได้ เพราะเห็นว่าที่ราษฎรชาวนาซัดสนยากจน อยู่ในเวลานั้นไม่ใช่เพราะไม่มีเงินทุนจะใช้จ่ายประกอบการเพาะปลูกแต่อย่างใด แต่เป็น เพราะไม่รู้จักประหยัดทรัพย์สินมากกว่าอย่างอื่น ดังนั้นควรคิดตั้งธนาคารสำหรับฝากเงิน ขึ้น เพื่อให้ประชาชนประหยัด ¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 3.1/9 เรื่อง "ความคิดเรื่องอุทหนุนชาวนา."

นอกจากนี้เรื่องลูกจ้างที่ชวานาอาศัยจ้างทำนา ส่วนมากเป็นพวกลาวมณฑลอุดร ที่ลงมารับจ้างทำนาอยู่เป็นพื้น แต่การจ้างยังไม่มีระเบียบที่ดี ทั้งฝ่ายผู้จ้างและลูกจ้าง จึงไม่ได้รับประโยชน์ที่ควรควยกันทั้ง 2 ฝ่าย การที่ผู้จ้างเสียผลประโยชน์นั้น เพราะลูกจ้างหลบหนีไปเสียในขณะที่ยังทำนาตามที่ตกลงว่าจ้างนั้นยังไม่เสร็จ เจ้าของนาก็ไม่จะไปฟ้องร้องต่อผู้ใด เพราะวิธีจ้างไม่มีหลักฐาน และสาเหตุที่ทำให้ลูกจ้างหนีละทิ้งงานกลางคันเพราะคนอื่นมาขึ้นราคาค่าจ้างใหม่มากกว่าที่รับจ้างอยู่แต่เดิม เพราะยังไม่มีอัตราค่าจ้างแน่นอน ส่วนลูกจ้างซึ่งไม่ได้รับผลประโยชน์เต็มตามที่จะได้รับนั้นก็ยอมมีอยู่เนื่อง ๆ เหมือนกัน คือเมื่อคราวที่ผู้จ้างไม่ได้รับผลจากการทำนาบริบูรณ์มักจะลดยอนค่าจ้างที่ไคสัญญาไว้ว่าจะให้นั้นเสียตามอำเภอใจ ฝ่ายลูกจ้างซึ่งเป็นผู้น้อยและเป็นชาวนาชาวคอนั้น ก็ไม่กล้าจะฟ้องร้องใด อนึ่งผู้ที่มีอาชีพในทางการทำนาที่อาศัยแรงลูกจ้างเป็นพื้นนั้น เมื่อถึงคราวจะลงมือทำนาก็ไม่หวังว่าจะได้ลูกจ้างตามที่ต้องการทุกครั้ง ถ้าคราวใดหาลูกจ้างไม่ได้ก็ต้องงดการทำนา ซึ่งเป็นการเสียผลประโยชน์ของรัฐบาลและผู้ที่มีอาชีพทำนานั้นด้วย ดังนั้นกระทรวงเกษตรราธิการจึงจัดการเรื่องลูกจ้างให้เป็นธรรม และเป็นระเบียบเพื่อเป็นการส่งเสริมให้การเพาะปลูกเจริญยิ่งขึ้น

สำหรับเรื่องสัตว์พาหนะโคกระบือ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนานั้น กระทรวงเกษตรราธิการได้จัดหาโคกระบือที่แข็งแรงปราศจากโรคภัยให้ราษฎรชวานาซื้อได้ตามราคาที่สมควรก่อนเมื่อจะลงมือทำนาทุกคราว นอกจากนี้ยังแนะนำให้รู้จักเลี้ยงดูรักษาและถนอมแรงสัตว์เหล่านั้นในเวลาที่ใช้งานด้วย ซึ่งเป็นทางป้องกันไม่ให้โคกระบือล้มตายง่าย ส่งเสริมให้มีการใช้เครื่องจักรในการทำนา โดยขั้นแรกรัฐบาลให้รางวัลแก่ห้างหรือบริษัทที่จะจัดทำเครื่องจักรที่เหมาะสมกับความต่องานนั้นได้ เช่น เครื่องไถไช้ไถเวลาก่อนลงมือทำนาเมื่อคืนยังแห้งอยู่ เพราะเครื่องไถมีกำลังแรงมาก สามารถไถดินแข็งได้ ดินและหญ้าที่โลกกลับขึ้นมานั้นมีเวลาตากแดดอยู่ได้นานหญ้าจะแห้งตายสนิททั้งคืนกับบริบูรณ์ยิ่งขึ้น เพราะเวลาที่ฝนลงชวานาก็มีแต่ไถแปรและคราดเท่านั้น แล้วยานเพาะพันธุ์ข้าวลงไคโดยเร็ว ทั้งนี้เป็นการเบาแรงโคกระบือขึ้นมาก

ข้าวก็เสียน้อยเพราะไถหว่านเพาะลงไถทั่วไปแต่ในคันมือ ไม่ควรทำหยุดกันไปจนน้ำมา
หน้าไม้ทัน ทำให้นาเมืองเสียหายเพราะมีเวลาทำนาอยู่ประมาณสองหรือสองเดือนครึ่ง
เท่านั้น ถ้าปีใดฝนชุกแต่คันมือน้ำมาเร็วเกินไป ไถหว่านไม่ทัน นอกจากเครื่องไถแล้ว
ยังส่งเสริมให้ใช้เครื่องนวดข้าวเพื่อผ่อนแรงโคกระบือ และสามารถนวดเร็วยิ่งขึ้น โดย
รัฐบาลเป็นผู้กำหนดอำนาจ บริษัทให้เช่าเครื่องนวดให้เรียกค่านวดจากชาวนาแทนพอส
สมควรที่จะมีผลกำไรด้วยกันทั้ง 2 ฝ่าย นอกจากนั้นกระทรวงเกษตรธิการยังรวบรวม
เครื่องไถชนิดต่าง ๆ ที่เหมาะสมกับภูมิประเทศ ดังเช่นที่เมืองชัยภูมิ ใช้ไถ 2 ชนิด
ซึ่งหลวงสิทธิศักดิ์สุนทร เสด็จไปรับจาก นายเอมาตาชาวญี่ปุ่น มาทดลองคูทั้งสองชนิด เป็น
ไถที่ใช้ไถได้เรียบร้อยเท่าไถไทย แต่มีภาษีกว่าไถไทยในเวลาดินยังแข็งซึ่งไถไทยยังไถ
ไม่ได้ และจะแก้ไขให้ดินลึกขึ้นสะดวกรวดเร็ว รอยไถใหญ่กว่าเหมาะสำหรับไถในที่ดิน
แข็ง แต่ไถญี่ปุ่นมีเครื่องเหล็กประกอบอยู่หลายแห่ง จะต้องระวังคอยขัดล้าง เก็บรักษา
ให้ดี จะทิ้ง ๆ ขวาง ๆ เช่น ไถไทยไม่ได้ เพราะทำให้เกิดสนิมและเสื่อง่าย ด้วยตัว
ไม้ใช้ไม้ชนิดอ่อนไม้ทนแดดฝนเหมือนไถไทย ซึ่งโดยมากใช้ไม้ประคู้ซึ่งเป็นไม้เนื้อแข็ง¹

อีกประการหนึ่งโคกคึกเก็บหรือลดหย่อนค่าเสนา เนื่องจากที่ดินของประเทศไทย
มีมากเกินส่วนกว่าจำนวนพลเมือง จึงยังมีที่ซึ่งจะทำการเพาะปลูกได้ทิ้งรกร้างว่างเปล่า
อีกเป็นอันมาก ถ้ามีผู้ไปโค่นสร้างหักร้างถางพงทำการเพาะปลูกมากขึ้นอีกเท่าใด ผล
ประโยชน์ของแผ่นดินก็ยิ่งทวีขึ้น ฉะนั้นรัฐบาลจึงส่งเสริมบำรุงชาวนาตามสมควร โดยงด
เก็บเงินค่าเสนา 3 ปี ปีที่ 4 จึงเริ่มเก็บค่าเสนาตามอัตราอย่างต่ำที่สุดแล้วค่อย ๆ ทวี
ขึ้นตามลำดับถึงอัตราที่เก็บตามธรรมดา ถ้าปีใดฝนตกน้อยข้าวไม่บริบูรณ์ลดค่าเสนาลง
ตามสมควรหรืองดเสียไม่เก็บในปีที่ข้าวเสียหายมาก นอกจากนั้นยังตั้งข้าหลวงเกษตรขึ้น
ตามมณฑลต่าง ๆ สำหรับสอดส่องตรวจตราดูแลการเพาะปลูกในมณฑลนั้น ๆ และมีเจ้าหน้าที่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
เกษตรธิการ ที่ กษ. 3.1/16, เรื่อง "ทดลองไถของชาวญี่ปุ่น (นายเอมาตา)."

คอบปราบปรามโจรผู้ร้ายที่ปล้นสดมภ์โคกระบือ ซึ่งเป็นการตัดกำลังสำคัญของชาวนาอยู่
เนื่อง ๆ จัดให้ชาวนามีน้ำสะอาดบริโภคและเดินทางไปมาได้ตลอดปี โดยการขุดคลอง
สายใหญ่ เป็นต้น

เพื่อจะช่วยเหลือชาวนาในด้านต่าง ๆ กระทรวงเกษตรราธิการจึงจัดให้มีการ
ประชุมชาวนาเป็นครั้งแรก ซึ่งประกอบด้วยเจ้าของนาและชาวนา วัตถุประสงค์ของการ
ประชุมก็เพื่อจัดการบำรุงการเพาะปลูกและทำนาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ดังในรายงานประชุม
ชาวนาในทุ่งคลองรังสิต วันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2452 (ค.ศ. 1909) ที่ประชุม
ชาวนาแสดงความเห็นว่าในขณะนั้นสมควรหรือยังที่จะจัดการบำรุงท้องที่ทุ่งหลวงรังสิต ถ้าเกิด
ความกั้นการจะจัดการแก้ไขอย่างไร และเมื่อมีการบำรุงแล้วจะดำรงรักษาให้ดีตลอดไป
ด้วยวิธีใด ชาวนาได้เสนอความคิดเห็น พอสรุปได้คือ ให้มีการระงับโจรผู้ร้าย ขอลดหยด
เงินค่าเสนา ให้เลิกการพนันเพราะชาวนามักจะเอาเงินไปเล่นการพนันมากกว่าเก็บไว้
ใช้ยามจำเป็น ป้องกันไม่ให้โคกระบือเป็นโรคโดยการฉีดยาป้องกันโรคสัตว์ จัดเรื่อง
ลูกจ้างทำนาโดยให้รัฐบาลวางกฎข้อบังคับหรือพระราชบัญญัติลูกจ้างทำนาขึ้นเพื่อป้องกันการ
ฉ้อโกงหรือบิดพลิ้วของทั้งสองฝ่าย คือลูกจ้างและนายจ้าง ยังไม่ควรคิดตั้งธนาคารให้ชาว
นากู้เงิน เกรงว่าชาวนาจะกู้เงินไปเล่นการพนัน เพราะประเทศไทยยังไม่มีกฎหมายห้าม
เล่นการพนัน ให้มีน้ำจืดพอมาล้างที่นาเพื่อทำให้ที่นาหายเปรี้ยว รัฐบาลควรสร้างทำนบ
และประตูน้ำในที่ลุ่มคอนใหม่ระดับน้ำพอดี ตั้งข้าหลวงเกษตรสำหรับบำรุงการเพาะปลูก
หากมีอะไรขัดข้องจะได้เสนอแก่รัฐบาลว่าจะแก้ไขอย่างไร มีหน้าที่บำรุงการเพาะปลูกและ
บำรุงสัตว์ ตรวจตราประตูน้ำลำคลองต่าง ๆ ส่งเสริมการใช้เครื่องจักรไถนา และป้องกัน
ช้างไม่ให้ทำอันตรายข้าวในนา เป็นต้น ¹

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผ่นเอกสาร
กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ.3.1/12, เรื่อง "ชาวนาจะขอกู้เงินรัฐบาลและความคิดที่
จะบำรุงนา."

เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการยังแสดงความเห็นเพิ่มเติมว่า ก่อนที่รัฐบาลจะจัดการชุกชอมคลองประทุมำและทำนบเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ตามความต้องการของชาวนานั้น รัฐบาลควรจะวางระเบียบการบำรุงรักษาคลองประทุมำและทำนบกอน กล่าวคือ ประการแรก กระทรวงเกษตรราธิการเป็นเจ้าหน้าที่จัดการชอมคลองและก่อสร้างสิ่งอื่น ๆ ที่จะบังคับให้น้ำพอดีกับความต้องการของชาวนาทั่วไป ประการที่สอง เจ้าหน้าที่ปกครองท้องที่ต่องเป็นผู้ระวังรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่ชอมและสร้างขึ้นนั้นไม่ให้เป็นอันตรายอย่างที่เป็นมาแล้ว ส่วนหน้าที่ที่จะตรวจตราทำนบบำรุงการเพาะปลูกทั่วไปนั้น เป็นหน้าที่ของข้าหลวงเกษตร ประการที่สาม ต่องอาศัยราษฎรชาวนาในท้องที่นั้นช่วยกัน จึงควรจัดให้มีสมาคมทำนบขึ้น อย่างประเทศอียิปต์ได้ตั้งสมาคมเกษตรกรรม (Agricultural Society) ขึ้นซึ่งได้รับผลดี ความมุ่งหมายของสมาคมนั้นเพื่อบำรุงการหาปุ๋ยที่ดีและหาพืชพันธุ์อย่างกิม่าจำหน่ายให้ชาวนาในราคาถูก แต่ของไทยนั้นสมาคมควรมีหน้าที่เอาใจใส่ดูแลรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการทำนา ไม่ให้เป็นอันตรายเสียหาย โดยความเลินเล่อมก้งายของชาวนาเอง ¹

ในขณะเดียวกัน วิศวกรชาวฮอลันดา ซึ่งเป็นอธิบดีกรมคลอง คือนาย เจ.โฮมันวันเคอร์ ไฮเค (Mr. J. Homan Vander Heide) ก็ได้เสนอให้กระทรวงเกษตรราธิการบำรุงแก้ไขที่นาในทุ่งหลวงรังสิตให้รอดพ้นจากความกันดาร ควรปรับปรุงคลองรังสิตอย่างรีบด่วน รัฐบาลควรจะชอมแซมคลองใหญ่ซึ่งคิดค่าชอมอย่างคร่าว ๆ โดยใช้โครงการ 5 ปี ในวงเงินงบประมาณ 1,250,000 บาทถ้วน และงบประมาณชอมคลองชอยโดยใช้โครงการ 7 ปี เป็นเงินประมาณ 750,000 บาท ก่อนที่จะดำเนินการชอมคลองรังสิต จะต้องโอนกรรมสิทธิ์ของคลองเหล่านี้จากบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามมาเป็นของ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัฐกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ 3. 1/12, เรื่องเดียวกัน.

รัฐบาลเสียก่อน โดยรัฐบาลขอใช้เงินค่าที่ดินริมคลองให้แก่บริษัทขุดคลองแลคูน้ำสยามไรรละ 2.50 บาท เมื่อรัฐบาลทำการปรับปรุงซ่อมแซมคลองและที่ดินให้เป็นที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก รัฐบาลควรจะได้รับเงินค่าบำรุงไม่เกินกว่าไร่ละเพ็อง¹ ข้อเสนอของเขาปรากฏว่าได้รับความสนใจในเวลาต่อมา รัฐบาลได้ทำการขุดลอกคลองรังสิตเพื่อให้ชาวนามีน้ำพอเพียงในการทำนา การคมนาคมและใช้บริโภค

กรมทะเบียนที่ดิน

เมื่อกระทรวงเกษตรราธิการกลับตั้งขึ้นอีกครั้งหนึ่ง กระทรวงพระคลังก็มอบกิจการทั้งหมดซึ่งเป็นหน้าที่ของกระทรวงเกษตรราธิการให้เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการ ดังนั้นจึงได้เริ่มจัดการเกี่ยวกับทะเบียนที่ดินขึ้นเป็นครั้งแรก เพราะที่ดินมีราคาสูงกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก เป็นเหตุให้ราษฎรมีคดีพิพาทเรื่องที่ดินมากขึ้น สมควรจัดระเบียบเป็นหลักฐานสำหรับที่ดิน และจัดให้มีสิ่งหมายเขตที่ดินนั้น ๆ ให้มั่นคงยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้พระยาประชาติพิบาล² เป็นข้าหลวงเกษตร ปรับปรุงขยายกิจการหน้าที่ของข้าหลวงเกษตร กล่าวคือ เดิมข้าหลวงเกษตรมีหน้าที่ออกโฉนดตราจองอย่างเดียว ต่อมาเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ได้ให้ข้าหลวงเกษตรมีหน้าที่เป็นตุลาการอีกหน้าที่หนึ่ง เรียกว่าข้าหลวงเกษตรราธิการ กับข้าหลวงยุติธรรม ข้าหลวงทั้งสองตำแหน่งนี้รวม

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เอกสารโต้ตอบ กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ น. 41.1 เลขที่ 204 เล่ม 5 เรื่อง "คิดจะบำรุงแก้ไขที่นาในทุ่งหลวงให้รอดจากความกั้นคาน."

² พระยาอาหารบริรักษ์ (ฝั่ง ชูโต)

เรียกว่าชาหลวงพิเศษจัดการที่นา สำหรับพิจารณาพิพากษาเรื่องที่ดินวิวาทในเขตที่ออก
 โฉนดตราจอง ในตำบลทุ่งหลวงรังสิต ซึ่งเป็นบริเวณที่บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามได้รับ
 พระราชทานพระบรมราชานุญาตชุกคลอง เขตตำบลคลองประเวศบุรีรมย์ และคลองแยก
 เพื่อให้คดีเสร็จเร็วขึ้น ไม่ต้องเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร แก้ไขข้อบังคับหวงห้าม
 ที่ดินให้รัดกุม เพื่อป้องกันมิให้ราษฎรหวงห้ามที่ดินมากเกินไป จึงออก "ข้อบังคับการหวง
 ห้ามที่ดิน" เมื่อ พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) ก่อนที่จะออกข้อบังคับนี้ การขอหวงห้าม
 ที่ดิน เสนา กำนัน มักออกไปเหยียบย่ำและตราจองโดยไม่ตรวจตราให้แน่นอน ราษฎร
 ก็จับจองที่ซ้ำกัน ดังนั้น กระทรวงเกษตรธิการจึงสั่งให้งอกหนังสือหวงห้ามที่ดินไว้
 ชั่วคราว แล้วออก "ข้อบังคับหวงห้ามที่ดิน" ซึ่งสรุปได้ว่า ถ้าผู้ใดปรารถนาจะขอหวงห้าม
 ที่ดินไว้ทำกิจการอย่างหนึ่งอย่างใด ให้ผู้ขอหวงห้ามถมดินเขตที่ตั้งที่ดินขอหวงห้าม
 นั้น ต้องปิดประกาศไว้ว่าการอำเภอบริเวณขอหวงห้ามเป็นเวลา 20 วัน เมื่อไม่มี
 ผู้ใดคัดค้านจึงจะขอหวงห้ามที่ดินนั้นได้¹ เป็นต้น จะเห็นว่าข้อบังคับหวงห้ามข้อนี้ได้ตัด
 แปลงนำมาใช้ในปัจจุบันนี้

ต่อมาเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมทะเบียนที่ดินขึ้นในกระทรวงเกษตรธิการกรมหนึ่ง สำหรับทำ
 ทะเบียนที่ดิน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายคัมภีร์ เอ. เกรแฮม (Mr. W.A.
 Graham) รัชมการในตำแหน่งเจ้ากรมทะเบียนที่ดิน² ดังนั้นจึงมีการตั้งหอทะเบียน
 ที่ดินขึ้นที่หอสภาการราชประยูร ณ พระราชวังบางปะอิน ทรงพระราชทานให้พระยา
 ประชาชีพบริบาล ชาหลวงพิเศษรัชมการในหน้าที่กรมการตำแหน่งเกษตรธิการเมือง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรธิการ ที่ กษ. 3.3/24 เรื่อง "การออกโฉนดและข้อบังคับการหวงห้าม
 ที่ดินและว่าด้วยการสำรวจที่นาคลองรังสิต."

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรธิการ ที่ กษ. 4/6 เรื่อง "มิสเตอร์เกรแฮม มารับราชการในกรมทะเบียน
 ที่ดิน."

กรุงเทพฯ¹

ต่อมาการจดทะเบียนที่ดินได้แพร่หลาย จึงมีการออกโฉนดที่ดินที่มณฑลกรุงเทพฯ อีกแห่งหนึ่ง เมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กระทรวงเกษตราธิการจัดตั้งหอทะเบียนที่ดินขึ้น ณ ที่ว่าการกระทรวงเกษตราธิการ ให้พระยาประชาชีพบริบาลเป็นเจ้าพนักงานเกษตราธิการ ให้ขุนวิรัชพจนวิภาคเป็นนายทะเบียนที่ดินสำหรับมณฑลกรุงเทพฯ²

นอกจากนี้ได้จัดตั้งหอทะเบียนที่ดินขึ้นในมณฑลอื่น ๆ ด้วย เช่น มณฑลนครไชยศรี หอทะเบียนเมืองเพชรบุรี นครนายก สุพรรณบุรี ชลบุรี พินบุรีโลก อ่างทอง สมุทรสาคร ราชบุรี และสุโขทัย เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ต่อมา พ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1910) ก็ได้มีประกาศเลิกตำแหน่งข้าหลวงตรวจการออกโฉนดที่ดิน เพราะใน พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1908) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โอนหน้าที่ตุลาการไปรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม แทนที่ข้าหลวงตรวจการแผนกธุรการยังคงอยู่ในกระทรวงเกษตราธิการ ส่วนข้าหลวงออกโฉนดที่ดินให้อยู่ภายใต้บังคับบัญชาของข้าหลวงเทศาภิบาลประจำมณฑลต่าง ๆ เพื่อให้การออกโฉนดสะดวกขึ้น ดังนั้นจึงยกเลิกตำแหน่งข้าหลวงตรวจการทั่วไปในการออกโฉนด

¹ กองจดหมายเทศาภิบาล กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตราธิการ ที่ กษ. 4/5 เรื่อง "ออกประกาศตั้งข้าหลวงเกษตรและนาที่ข้าหลวงเกษตรมีตราประจำสำหรับตำแหน่ง."

² พระโศภนผลพูนทวี, รายงานประจำปีกระทรวงเกษตราธิการ ตั้งแต่เดือนกันยายน ร.ศ. 118 ถึงเดือนมีนาคม ร.ศ. 130 (พระนคร : กระทรวงเกษตราธิการ, ร.ศ. 130), หน้า 3 - 33.

นอกจากการออกโฉนดที่ดินแล้ว ยังมีปัญหาเรื่องอัตราอากรที่ดินด้วย ซึ่งนาย ไยลส์ (Mr. Giles)¹ เจ้ากรมสรรพากรนอกเสนอรายงานให้แก้ไขให้ทันสมัย เพราะ วรรราคาข้าวเปลือกในปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสูงกว่าราคา ข้าวเปลือกในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลายเท่า คือจากราคา เกวียนละ 8 บาท เป็น 55 บาท ราษฎรชาวนาชาวไร่จึงมีรายได้มากขึ้น แต่รัฐบาลยังคงเก็บอากรคานาตามเดิม ซึ่งนับว่าต่ำมาก เก็บเพียงไร่ละ 24 อัฐเท่านั้น เป็นเวลา ประมาณ 50 ปี โดยมีได้เปลี่ยนแปลงอัตราภาษีอากรคานา นายไยลส์เสนอให้รัฐบาล เก็บภาษีทางตรง (Direct taxation) และเรียกเก็บอัตราตามภูมิประเทศ²

ปรากฏว่า นายเกรแฮม เจ้ากรมทะเบียนที่ดิน กระทรวงเกษตรราธิการก็เห็น ด้วยกับขอเสนอตามรายงานของ นายไยลส์ เจ้ากรมสรรพากรนอก เพราะเห็นว่าการ เก็บคานาตามแบบ เกานันลาสมัยทำให้รัฐบาลมีรายได้น้อย เพราะวรรราคาข้าวเปลือกตอนที่ เก็บอัตราเก่าใหม่ ๆ คือประมาณ 50 ปีมาแล้วเพียงเกวียนละ 8 บาท และคานาที่เก็บ กันในเวลานั้นประมาณ 10 % ของเงินกำไรที่ยังไม่หักค่าใช้จ่าย แต่ในเวลานี้ราคาข้าว เปลือกขายกันเกวียนหนึ่งถึง 55 บาท แต่คานาก็ยังคงเก็บตามอัตราเดิม ซึ่งเท่ากับเก็บ ไม่ถึง 2 เปอร์เซ็นต์ครึ่งของเงินกำไร

เพื่อให้เรื่องที่ดินเรียบร้อย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ออกพระราชบัญญัติ ออกโฉนดที่ดิน ร.ศ. 127 (พ.ศ. 2444 หรือ ค.ศ. 1908) ขึ้น เพราะวาทังแต่ปี พ.ศ. 2442 (ค.ศ. 1899) ได้มีประกาศพระราชบัญญัติว่าด้วยเรื่องวิธีชำระความที่ดิน

¹ ต่อมาเป็นพระยาอินทรมนตรี.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสาร กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 4.5/6, เรื่อง "รายงานมิสเตอร์ไยลส์ เรื่องอัตราอากรที่ดิน."

ในเขตบริษัทชุกคลองแลคนาสยาม คลองประเวศบุรีรมย์ และที่ดินอื่น ๆ ที่ได้ออกโฉนด
ตราแดงตราจองที่มีแผนที่โดยสำรวจอย่างเกษร แต่ประกาศเหล่านี้ได้มีข้อความก้าว
กายกันและกระจัดกระจาย จึงรวมข้อความและแก้ไขใจความบ้าง เพื่อให้การดำเนินไป
โดยสะดวก มีข้อความ 4 ภาค คือว่าควยวิธีชำระความวิวาทเรื่องที่ดิน ว่าควยวิธีวาง
วัดที่ดิน ว่าควยวิธีโอนที่ดินในระหว่างวางวัดที่ดินทำแผนที่กับออกโฉนดแผนที่ใหม่ และว่า
ควยกฎหมายที่ดิน ซึ่งมีโฉนดแผนที่ 1 และได้ประกาศเพิ่มเติมพระราชบัญญัติที่ดินตาม
สัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างกรุงสยามกับกรุงฝรั่งเศส ซึ่งลงวันที่ 23 มีนาคม
พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1907) และสัญญาระหว่างกรุงสยามกับอังกฤษซึ่งลงวันที่ 10
มีนาคม พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1909) ว่าควยคนเอเชียในบังคับฝรั่งเศสขอถือกรรมสิทธิ์
ที่ดิน รัฐบาลไทยยอมให้ชาวเอเชียในบังคับของฝรั่งเศสมีสิทธิ์ซื้อที่ดิน และมีสิทธิ์เป็นเจ้าของ
ของที่ดิน เช่นเดียวกับคนไทย และว่าควยคนในบังคับอังกฤษขอถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน โดย
รัฐบาลไทยยอมให้คนในบังคับอังกฤษทั้งที่เป็นชาวเอเชียและชาวยุโรปมีสิทธิ์ซื้อที่ดินและมี
สิทธิ์เป็นเจ้าของที่ดินได้เช่นเดียวกับคนไทย ²

กรมคลอง

สำหรับราชการกรมคลองนั้น ได้มีประกาศและพระราชบัญญัติหลายฉบับ เพื่อ
ป้องกันรักษาคลองและทำนบ และลงโทษผู้ทำลายทำนบและคลอง เพราะคลองและทำนบ
มักจะเสื่อยุ่ยเสมอเป็นการเสียหายประมาณของรัฐบาลที่จะต้องซ่อมบอย ๆ ดังนั้นเมื่อมีการ

¹ พระโภคผลพูนทวี, เรื่องเดิม, หน้า 175 - 8.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสาร
กระทรวงเกษตราธิการ ที่ กษ. 4/10 เรื่อง "แบบในพระบรมราชานุญาตที่ดินให้แก่คนใน
บังคับ."

ชอมคลองและทำประตูน้ำให้เสร็จเป็นประโยชน์แก่การค้าขายยิ่งขึ้นแล้ว ก็มักจะออกพระราชบัญญัติหรือประกาศรักษาคลองและทำนบ เช่น ได้มีการชุกชอมคลองภาษีเจริญเป็นเงิน 137,214 บาท ทำประตูน้ำใหญ่บนคลอง ปลายคลองและประตูน้ำเล็กอีก 5 ประตูเป็นเงิน 168,294 บาท¹ หลังจากที่ได้มีการชอมแซมคลองแล้วก็มีกฎเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ เป็นข้อบังคับสำหรับคลองภาษีเจริญขึ้น กล่าวคือ ให้เว้นที่ริมคลองภาษีเจริญไว้เป็นถนนหลวงสำหรับเป็นทางโยงเรือฝั่งละ 6 ศอกทั้งสองฝั่ง ห้ามปลูกสร้างสิ่งใดลงในเขตถนนหลวง เว้นไว้แต่จะทำสะพานทาน้ำที่ไม่มีหลังคา และไม่ยื่นพ้นตลิ่งออกมาเกิน 3 ศอก แต่ถาเห็นว่าจะเป็นการขัดขวางแก่การเดินเรือหรือจะเป็นอันตรายแก่ฝั่งคลองด้วยประการใด ๆ จะบังคับให้เรือถอนเสีย ถ้าไม่ทำตามข้อบังคับให้ปรับไม่เกิน 20 บาท หรือจำคุกไม่เกินเดือนหนึ่ง หรือทั้งปรับและจำคุก ถ้าจะทำสะพานข้ามคลองก็ดี หรือจะทำสะพานทาน้ำนอกจากที่ได้อนุญาตไว้แล้วก็ดี ให้มาขออนุญาตต่อเจ้าพนักงานรักษาคองก่อน และเมื่อเสนาบดีอนุญาตจึงจะทำได้ ให้เรือที่เดินในคลองภาษีเจริญเดินทางฝั่งขวา และห้ามเรือกลไฟเดินเร็วเกินกว่าชั่วโมงละ 200 เส้น พร้อมทั้งกำหนดอัตราเก็บค่าธรรมเนียมเรือที่เดินเข้ามาในคลองภาษีเจริญ²

ด้วยการเพาะปลูกและการค้าขายไปมาในสมัยนั้นอาศัยทางลำคลองเป็นสำคัญ คลองซึ่งมีอยู่แล้วเป็นอันมากชำรุดสิ้นเงิน เพราะยังมีได้จัดการรักษาได้เพียงพอ กระทรวงเกษตรธิการจึงคิดจะบำรุงและรักษาคองเก่าที่มีอยู่แล้ว และที่จะชุกขึ้นใหม่

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผนเอกสารกระทรวงเกษตรธิการ ที่ กษ. 9.3/8, เรื่อง "คิดจะชอมคลองภาษีเจริญและทำประตูน้ำ"

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แผนเอกสารกระทรวงเกษตรธิการ ที่ กษ. 9.1/4, เรื่อง "พระราชบัญญัติรักษาคองและทำนบ."

ให้เรียบรอยถาวร เพื่อให้เป็นประโยชน์และสะดวกแก่ราษฎรยิ่งขึ้น จึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติรักษาคล่องขึ้น ซึ่งได้บัญญัติบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนพระราชบัญญัติไว้ด้วย เช่น หากฝ่าฝืนโดยการเอาขยะมูลฝอยทิ้งในลำคลองกำหนดให้ปรับไม่เกิน 20 บาท หรือจำคุกไม่เกินหนึ่งเดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ เป็นต้น¹

อนึ่ง การเพาะปลูกซึ่งเป็นสิ่งสำคัญของบ้านเมืองต้องอาศัยน้ำเป็นสำคัญ มีเหตุที่เป็นอันตรายอยู่ประการหนึ่ง คือที่ดินในท้องทุ่งทั่วไป มักจะมีทางน้ำลำบึงทะเล่ออกมาบรรจบกับแม่น้ำและลำคลองใหญ่ ถ้าปีใดฝนไม่บริบูรณ์น้ำน้อย น้ำที่พอจะขังท้องทุ่งอยู่ได้ก็ไหลลงตามทางน้ำลำบึงนั้น ๆ มาลงแม่น้ำหรือลำคลองใหญ่เสีย ทำให้พืชพันธุ์การเพาะปลูกในท้องที่นั้น ๆ เสียหาย จึงมีความประสงค์จะส่งเสริมการเพาะปลูกให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ควบคู่การปิดทำนบในที่ควรปิด เพื่อทดน้ำให้แก่เหตุอันตรายซึ่งเกิดมาแล้ว และเพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดกระทำอันตรายแก่ทำนบอันเป็นประโยชน์นั้นเสีย กระทรวงเกษตรราชการจึงประกาศใช้พระราชบัญญัติรักษาน้ำ เมื่อ พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1903) โดยกำหนดโทษผู้ทำอันตรายต่อทำนบจะถูกปรับไม่เกิน 100 บาท หรือจำคุกไม่เกิน 3 เดือน หรือทั้งจำทั้งปรับ เป็นต้น และตามความในมาตรา 10 แห่งพระราชบัญญัติรักษาคล่อง พ.ศ. 2445 (ค.ศ. 1903) มีความว่า ถ้าคลองใดใดจัดการซ่อมแซมและรักษาให้สะดวกแก่การไปมาของมหาชนแล้ว ให้เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ มีอำนาจที่จะตั้งกฎข้อบังคับกำหนดพิทักษ์รักษาเก็บรักษาคล่องนั้น ๆ จากเรือแพที่ไปมาในคล่องนั้นได้ตามสมควร และให้มีอำนาจที่จะเลิกหรือเปลี่ยนแปลงพิทักษ์รักษานั้นเมื่อใดโดยังใดได้ตามที่เห็นสมควร ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้เสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการออกกฎข้อบังคับ ลงวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2453 (ค.ศ. 1910) สำหรับ

¹ กองจดหมายเหตุ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรราชการ ที่ กษ. 9. 1/4, เรื่องเดียวกัน.

เก็บเงินค่ารักษาลงซึ่งได้จัดการซ่อมแซมและรักษาให้เป็นการสะดวกแก่การไปมาของประชาชนตามขนาดของเรือ เช่น เรือขนาดกว้างต่ำกว่า 1 เมตร ยาว 3 เมตร เก็บเงินค่าละ 1 สตางค์ เป็นต้น ยกเว้นเรือพระที่นั่ง เรือของตำรวจหรือเรือของบูรุษ-ไปรษณีย์ โทรเลข เป็นต้น¹

สำหรับการขุดคลองสร้างท่าบ่ ประตูนํ้า นอกจากมีเอกชนขอตั้งบริษัทเพื่อขุดคลอง คือบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามแล้ว ยังมีผู้ขออนุญาตตั้งบริษัทลํ้าและขอทำประตูนํ้าในคลองต่าง ๆ คือ พระยาอินทรเทพ พระยาศรีวิริรักษ์ พระยาประชาชีพวิบาล พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง หลวงจํานงศิริน นายเจิม ศรีสุวรรณการ ขออนุญาตตั้งบริษัทชื่อ บริษัทประตูนํ้าและทางนํ้าสยามลํ้ามา (Siam Lock and Water's Communication Co. Ltd.) เสนอว่ารัฐบาลได้บำรุงการค้าขายโดยให้ความสะดวกในการขุดคลอง ทำทางรถไฟ จึงใคร่ขออนุญาตให้เอกชนรวมกันตั้งเป็นบริษัททำบางคั้งที่อนุญาตให้เป็นพิเศษแก่บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ให้ทำการขุดคลองทั่วพระราชอาณาจักร ดังนั้นจึงขออนุญาตให้ตั้งเป็นบริษัทสำหรับทำประตูนํ้าและทางนํ้าในลํ้านํ้าลํ้าคลองที่เรือสินค้าเดินไปมา ตลอดพระราชอาณาจักร แต่บริษัทเดียวมีกำหนด 25 ปี ประตูนํ้าที่ทำเป็นทุนของบริษัท การที่สร้างประตูนํ้าลงทุนไปเช่นนี้ ขออนุญาตเก็บผลประโยชน์จากเรือเดินเข้าออก ตามขนาดเรือที่จะได้เดินเข้าออกในลํ้าคลอง ในระหว่างประตูนํ้านั้นตามพิถกัตตรา ซึ่งบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามได้เก็บอยู่ที่คลองรังสิตประยูรศักดิ์ เมื่อใดกําริหักค่าใช้จ่ายแล้ว จะถวายในส่วนกําริ 100 ละ 20 เหลือจากนั้นเป็นของบริษัท เพื่อเอาไว้ซ่อมคลอง และเป็นผลประโยชน์ของ

¹ พระโลกดลพูนทวี, เรื่องเดิม, หน้า 314 - 20.

บริษัท คลองโคกที่บริษัทได้รับอนุญาตทำประตุน้ำ บริษัทจะรับผิดชอบรักษาคลวงนั้นตั้งขึ้น
ไป บรรดาคลวงต่าง ๆ ที่บริษัทได้รับอนุญาต หากว่ารัฐบาลต้องการคืนบริษัทจะขอเงิน
ทุนและดอกเบี้ยคืน และถ้ารัฐบาลยังเก็บคามานไปมา บริษัทจะขอสวนประโยชน์ร้อยละ
20 แต่อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ทรงพระราชดำริเห็นว่า
การที่บริษัทขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตนี้ เป็นการขอทั่วพระราชอาณาเขต แต่บริษัท
นี้คงทำการไปไม่ได้ตลอดทั่วพระราชอาณาเขต และบางทีจะเป็นที่เดือดร้อนแก่ราษฎร
เพราะฉะนั้นจึงไม่โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานราชานุญาตตามคำขอตั้งกล่าว
นอกจากนี้ยังมีผู้ขออนุญาตขุดคลองหลายราย เช่น พระบรมภากับพวกขออนุญาตขุดคลอง
ตำบลเกาะใหญ่ จนถึงแม่น้ำสุพรรณ เป็นต้น แต่เจ้าพระยาเทเวศร์วงศ์วิวัฒน์เสนาบดี
กระทรวงเกษตราธิการเห็นว่า ถ้าอนุญาตให้บริษัทใดขุดคลองแล้ว รัฐบาลคงจะได้รับความ
ความลำบาก เช่นเดียวกับคลองรังสิต รัฐบาลควรจะจัดการขุดคลองเองดีกว่า ดังนั้น
จึงไม่อนุญาต ทางรัฐบาลเองก็ขุดขอมคลอง เช่น ขอมคลองวัดสามปลื้ม หรือคลองวัด
จักรวรรดิ เมื่อ พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) ขอมคลองเจดีย์บูชาที่นครปฐมใน พ.ศ.
2450 (ค.ศ. 1907) เป็นต้น ¹

นอกจากขุดคลองแล้วยังมีการสร้างทำนบ เช่น สร้างทำนบคลองลำปรุเมือง
นครราชสีมา ใน พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906) เพราะเวลาน้ำในลำปรุเมืองนครราชสีมา
แห้ง เจ้าพนักงานในกรมรถไฟได้รับความลำบาก เนื่องจากน้ำในคลองซึ่งรถไฟอาศัยอยู่ที่
สถานีรถไฟนครราชสีมาแห้ง เก่งว่าจะต้องหยุดการเดินรถไฟที่เมืองนครราชสีมา
กระทรวงเกษตราธิการจึงให้นาย โสมัน วันเคอร์ ไฮเค และนายชินวิศกร ขึ้นไปตรวจ
พร้อมกับพระรำไพพงษ์วิศกร ประจำกระทรวงโยธาธิการ และได้แก้ไขให้น้ำเข้าเมือง
ได้ เหตุที่น้ำแห้งนั้น เป็นเพราะเจ้าพนักงานมานเมืองไม่เอาใจใส่ ประชาชนต่างคน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสาร
กระทรวงเกษตราธิการ ที่ กษ. 9.3/4, เรื่อง "ผู้ที่ขออนุญาตตั้งบริษัททางน้ำและขอทำ
ประตุน้ำคลองต่าง ๆ."

ต่างสร้างทำนบกักกั้นน้ำไว้ เมื่อสร้างทำนบมากขึ้น น้ำในคลองก็ไหลช้าและมีน้อยมาติดที่คอน จึงสั่งให้ประชาชนรื้อทำนบ และให้ขุดที่คอนให้ลึกเพื่อให้น้ำไหลเข้ามาได้ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้มีน้ำน้อยเพราะทำนบเดิมชำรุดมาก น้ำไหลมาไม่ได้ ทำให้ในลำปยุตลงคั้งนั้นจึงได้สร้างทำนบ และประตูน้ำที่ปากคลองลำปยุตเพื่อให้เมืองนครราชสีมา มีน้ำใช้ตลอดปี¹ คงจะเห็นในภาพหน้าต่อไป นอกจากนี้ได้สร้างทำนบเมืองราชบุรี เพื่อป้องกันมีน้ำท่วมเมือง และสร้างทำนบที่คลองลำน้ำหัก และลำน้ำเขียว เมืองเพชรบุรี เพื่อป้องกันน้ำท่วมทุ่งนาและมีน้ำเค็มขึ้นท่วมนาซึ่งทำความเสียหายให้แก่พื้นที่ถึง 20,000 - 30,000 ไร่² อนึ่งบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามยังได้จัดการปิดทำนบในท้องทุ่งหลวงและสร้างทำนบปิดแม่น้ำป่าสักและลำน้ำลพบุรี เพื่อไว้เลี้ยงคนชาวในทุ่งนาฝั่งตะวันออก เพราะปรากฏว่าใน พ.ศ. 2449 (ค.ศ. 1906) ฝนตกน้อยการทำนาไม่ได้ผล เพราะมีน้ำน้อย และโคกระบือก็ล้มตายเพราะแล้งจัดไม่มีหญ้าพอเป็นอาหาร เพื่อขจัดปัญหาเรื่องน้ำมากน้ำน้อย ซึ่งทำให้การทำนาในทุ่งหลวงรังสิตไม่ได้ผล กระทรวงเกษตรราธิการจึงเห็นควรทดลองตั้งราษฎรขึ้นเป็นกรรมการรักษาเรื่องเปิดปิดประตูน้ำ โดยขอความร่วมมือกับกระทรวงนครบาล ขอให้ผู้ว่าราชการเมืองชัยภูมิ เมืองมัญบุรี เมืองนครเขื่อนขันธ์ และเมืองสมุทรปราการ ช่วยเรียกราษฎรชาวนาชาวสวนมาประชุมกันเป็นกรรมการ เพื่อจะได้ชี้แจงถึงผลประโยชน์ที่จะได้จะเสีย เพราะน้ำมากเกินไปหรือน้อยเกินไป และปรึกษาดอนผันซึ่งกันและกัน เพื่อมิให้ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียประโยชน์มากมาย³

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.3/17, เรื่อง "ทำทำนบคลองลำปยุต เมืองนครราชสีมา."

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.3/14, เรื่อง "ทำทำนบที่คลองลำน้ำหัก ทำทำนบที่บางน้ำเขียว เมืองเพชรบุรี."

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เพิ่มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.3/20, เรื่อง "รายงานกรรมการประชุมการเปิดและปิดประตูน้ำ."

ผ่านคลองลำปวนน้อย¹

ท่านคลองลำปรุน้อย¹

การประชุมดังกล่าวได้มีที่เมืองชัยภูมิ เมืองมินบุรี เมืองนครเขื่อนขันธ์
เมืองสมุทรปราการ และมณฑลปราจีนบุรี เมืองฉะเชิงเทรา ดังจะอ่านได้ในจดหมายเหตุ
ประชุม ณ ที่ว่าการเมืองชัยภูมิ¹

นอกจากมีการชุกชุมคลอง ท่านบ ประพจน์แล้ว ยังมีการกำจัดผักขบ²
และสระจากคลองต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับริมตลิ่งตลอดลำน้ำเจ้าพระยาและสาขาต่าง ๆ
บางคลองก็มีเต็มทั้งคลอง เป็นเหตุให้เรือไปมาลำบาก เมื่อถึงฤดูน้ำหลากผักขบขึ้น
เสมอและหนาแน่นขึ้นทุกวัน ถ้าเข้าไปในบริเวณคลองรังสิตหรือคลองอื่น ๆ ที่มีประตูกัก
น้ำไม่ให้ไหลได้แล้ว ก็ขึ้นหนาแน่นจนคลองตัน ในฤดูน้ำท่วมก็จะขึ้นทับต้นข้าวตาย
จึงได้จัดเจ้าหน้าที่จัดการป้องกัน แต่ทำไมคอยเป็นผลสำเร็จนัก เพราะผักขบออกขยาย
กอรวดเร็ว วิธีกำจัดผักขบที่ทำก็คือ หัวเมืองเหนือตัดแพผักขบปล่อยให้ลอยน้ำลงมาทาง
ใต้ ส่วนหัวเมืองที่อยู่ทางใต้อีกจะกันแพผักขบในเวลาน้ำไหลลงให้ลอยออกทะเล อีกวิธี
หนึ่งก็คือ ขนผักขบขึ้นบนบกทิ้งไว้ให้ตายเอง หรือเผาให้ไหม้ตาย วิธีทั้งสองปรากฏว่า
ไม่ค่อยได้ผลดี เพราะว่าวิธีตัดแพผักขบให้ไหลลอยลงมาตามน้ำนั้น ในเวลาน้ำมาก
กระแสน้ำพาผักขบไหลลอยเข้าตามคลองเล็กใหญ่ เข้าไปในทุ่งและบึงกลับไปขึ้นนอก
งามในที่เหล่านั้นอีก หรือมีนั้นแพผักขบก็เที่ยวเกาะฝั่งอาศัยงอกงามตามริมฝั่งน้ำจน
กระทั่งปิดลำคลองตัน เรือเดินไม่ได้ก็มี ส่วนหัวเมืองใต้อีกที่กระแสน้ำไหลขึ้นลง ในฤดูน้ำ

¹ ฎีกาผนวก เรื่อง "จดหมายเหตุประชุมชาวนา ณ ที่ว่าการเมืองชัยภูมิ."

² พระวิมาดากรมพระสุทธสรีนารถ พระชายาองค์หนึ่งของรัชกาลที่ 5 นำ
เอาผักขบมาจากเกาะชวา นำมาเลี้ยงไว้ในสวนสุนันทาจนเต็มจึงเปิดประตุน้ำ ทำให้
ผักขบไหลไปตามคลองต่าง ๆ ดังนั้นผักขบจึงแพร่หลายไปทั่วทุกคลอง.

ไหลขึ้นกลับพาผักชวาไหลขึ้นไปกับสายน้ำข้าง ไหลไปตามลมตีข้าง ไม่ออกถึงทะเลโค้งงาย ส่วนวิธีขึ้นขึ้นบกนั้น ถ้าขึ้นขึ้นในที่ดินเปียกเช่นชายตลิ่ง ผักชวาก็ยังงอกงามได้ไม่ตาย ถ้าหาที่แห้งขึ้นขึ้นเผาก็จะไค้เพียงในเดือนมีนาคม เดือนเมษายน ปีละ 2 เดือนในเวลา ดินยังไม่แห้ง ถึงฤดูฝนแล้วก็เผาไม่ได้ ผักชวาไค้ฝนก็งอกงามอีก อีกประการหนึ่งการกำจัดผักชวาคงกล่าวมีไค้ทำพร้อมกันทุกมณฑล และไค้กำจัดมาแล้ว ผักชวาก็ไม่ไค้ลดน้อยลง กลับมากขึ้นกว่าแต่ก่อน ดังนั้นจึงคิดหาวิธีกำจัดผักชวาควยวิธีอื่น คือ เลิกความคิดที่จะปล่อยให้ผักชวาไหลลอยตามลำน้ำจากเมืองเหนือลงมาทางใต้ หรือที่จะปล่อยให้ไหลจากคลองออกมาแม่น้ำ แต่เก็บผักชวาลงบรรทุกเรือไปทิ้งทะเลหรือปากอ่าวในเวลาว่างให้พัดออกทะเลไป ผักชวาที่ไค้เอาลงเรือไม่ได้ เช่นมีอยู่ในบึงหนองกลางที่คอนกาก็ให้ขึ้นขึ้นบกในเดือนมีนาคม และจัดการเผาให้เสร็จในเดือนเมษายน ทั้งนี้อาศัยบอกบุญขอแรงจากประชาชนในพื้นที่นั้น ๆ ช่วยกันทำ รัฐบาลก็ช่วยอีกส่วนหนึ่ง และได้มีการตั้งกฎบังคับไม่ให้ปลูกผักชวา ถ้ามีผักชวาไว้ในเขตบ้านเรือนก็ขอให้ราษฎรทำลายเสียตั้งแต่ยังเล็ก ๆ ¹

บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม

เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชหฤทัยในการที่จะทรงทำนุบำรุงแผ่นดิน และอาณาประชาราษฎร์ไพโรฟ้าชาแผ่นดินให้มีความเจริญอยู่เป็นสุขทั่วหน้า ถึงกับได้มีพระบรมราชโองการดำรัสว่า ในพระราชอาณาเขตสยามนี้ คลองเป็นสิ่งสำคัญ ในปีหนึ่งควรจะให้มีคลองใหม่ขึ้นสักสายหนึ่งจะทำให้นานเมืองเจริญ ถึงจะ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9/9, เรื่อง "ผักชวาและสวะ."

ออกพระราชทรัพย์ปีละพันชั่งหรือสองพันชั่งก็ไม่ทรงเสียดาย¹ ดังนั้น พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์ พระนางนาพิภภาณี (ชั้น) หลวงสาธิตราชายุทธ (ยม) นายโยราคิม คร่าซีจึงเข้าหูกันตั้งบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามขึ้น และกราบบังคมทูลพระ-
 กรณาขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตชุกคลอง ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า-
 เจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตพิเศษ
 ในการชุกคลองทั่วราชอาณาจักรก่อนผู้อื่นเป็นเวลา 25 ปี ให้แก่บริษัทชุกคลองแล
 คูนาสยาม ใน พ.ศ. 2431 (ค.ศ. 1888) โดยบริษัทเป็นผู้ออกทุนในการชุกคลอง
 รัฐบาลตอบแทนโดยให้กรรมสิทธิ์ที่ดินสองฝั่งคลองที่ไม่มีผู้ใดจับจอง วัดตั้งแต่ฝั่งคลองขึ้น
 ไปปากละ 40 เส้น ทั้งสองฟากตลอดลำคลองใหญ่และ 25 เส้น ทั้งสองฟากตลอดลำ
 คลองเล็ก ผู้รับอนุญาตคือบริษัทจะชายใหญ่ได้ก็ตามความปรารถนา แต่บริษัทชุกคลอง
 แลคูนาสยามจะตองเหลือที่ริมฝั่งทั้ง 2 ข้าง ๆ ละ 6 วา เพื่อใช้เป็นถนนสาธารณะ
 บริษัทเป็นผู้รักษาคคลองโดยเก็บเงินจากเรือที่ผ่านไปมาโดยแบ่งให้รัฐบาล 20 % ของเงิน
 ที่เก็บได้ทั้งหมด² อย่างไรก็ตามบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามก็ยังไม่สามารถชุกคลองได้
 เพราะมีเหตุขัดข้องหลายประการ คือที่ดินสองฟากคลองที่บริษัทฯ จะขุดมีเจ้าของเสียส่วน
 มาก จึงยังไม่สามารถชุกคลองได้จนกระทั่ง พ.ศ. 2433 (ค.ศ. 1889) และสัญญาไม่
 เรียบร้อย เพราะนายโยราคิมคร่าซี ไม่ยอมโอนสัญชาติเป็นไทย³ ดังนั้นจึงได้มีการแก้ไข

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.4/1, เรื่อง "บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม คำกราบ
 บังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม ในพิธี
 เปิดประตูน้ำคลองรังสิตประยูรศักดิ์ เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม พ.ศ. 2439."

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.4ก., เรื่อง "บริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม."

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, เอกสาร
 กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.4 ก., เรื่อง "ศาลารัฐมนตรีสภา พิจารณาไต่สวน
 เรื่องบริษัทชุกคลองแลคูนาสยาม."

สัญญาใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2436 (ค.ศ. 1893) และเลื่อนกำหนดชดเชยดอกเบี้ยเสร็จ
 ต่อไปอีก 5 ปี คือจาก พ.ศ. 2438 (ค.ศ. 1895) เป็น พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900)
 ทั้งนี้เพราะว่าบริษัทชดเชยแล้วไม่สามารถขายที่นาได้เร็ว ทำให้เงินที่ลงทุนจมค้างอยู่
 ไม่สามารถชดเชยได้เร็วและเสร็จตามกำหนดระยะเวลาดังกล่าวได้ อีกประการหนึ่ง
 ทางบริษัทชดเชยแลคนาสยามยังมีกรณีพิพาทเรื่องที่ดินกับราษฎรมากมายถึงกับพระบาท-
 สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทอดทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ตั้งศาล
 พิเศษขึ้นพิจารณาคดีความนาโดยเฉพาะ¹ ดังที่ได้อธิบายมาแล้วข้างต้น

ส่วนกิจการภายในบริษัทชดเชยแลคนาสยามเอง ก็เกิดการขัดแย้งกัน หลัง
 จากที่ นายโยธา คิม คราซี ออกจากหุ้นส่วนของบริษัทแล้ว พระปฏิบัติราชประสงค์มา
 เข้าหุ้นส่วนแทน เกิดการแก่งแย่งกันเรื่องเงินทูลกับพระนันทาภิรักษ์ จันทระนาภิรักษ์-
 ภาชีออกจากหุ้นส่วนไป² นอกจากนั้นบริษัทยังมีเรื่องขัดแย้งกับเสนาบดีกระทรวง-
 เกษตราธิการ คือเจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์และข้าหลวงพิเศษ ถึงกับจะขอคืนสัญญา
 พระบรมราชานุญาตการชดเชย แต่อย่างไรก็ตามก็ได้มีการทำความเข้าใจกันเรียบร้อย

เมื่อทำการชดเชยรังสฤษฎีกระบุรุษคดี ตอนตั้งแต่ชดเชยเปรมประชากรไป
 ออกดำเนินครนาค และทำประตูสำเร็จแล้ว แล้วบริษัทชดเชยแลคนาสยามก็อยู่เฉย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตราธิการ ที่ กษ. 9.4 ก., เรื่องเดียวกัน.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตราธิการ ที่ กษ. 9.4/7, เรื่อง "บริษัทชดเชย."

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาทำพิธีเปิดคลองรังสิตประยูรศักดิ์ และ
 ประตูนํ้า ระหว่างวันที่ 18-20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2439 (ค.ศ. 1896) พระองค์ยัง
 เสด็จลงเรือพระที่นั่งประพาสคลองและทอดพระเนตรการขุดคลองด้วยเครื่องจักร บริษัท
 และราษฎรชาวนาไคร่วมกันออกเงินช่วยกันสร้างศิลาจารึก¹ เพื่อเป็นที่ระลึกในการที่ได้
 ทรงพระมหากรุณาทูลนํ้าบำรุงแผ่นดินใหญ่เรื่อง และเป็นທີ່ระลึกในการที่พระบาทสมเด็จพระ
 จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จมาทำพิธีเปิดคลองและประตูนํ้าคลองรังสิตประยูรศักดิ์²
 ตั้งในภาพศิลาจารึกในหน้าต่อไป

เมื่อบริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม ได้ขุดคลองส่วนใหญ่ในทุ่งรังสิต และทำประตูนํ้า
 ซึ่งเสียเงินค่าสร้างและบำรุงรักษา ดังนั้นจึงตั้งอัตราค่าเรือเช่าออกประตูนํ้าไว้ เช่น
 เรือขนาดเล็กเป็นเรือพายลำละหนึ่งอัฐ หรือขนาดกลางเป็นเรือแจวลำละ 5 อัฐ เป็นต้น³

การขุดคลองรังสิตนับว่าให้ประโยชน์แก่ประเทศ เพราะทำให้มีคลองมากขึ้นและ
 เป็นการขยายที่ทำนามากขึ้น เช่น ใน พ.ศ. 2447 บริษัทขุดคลองต่าง ๆ ได้ยาว 3,916
 เส้น เท่ากับขยายที่ทำนาขึ้นอีก 293,813 ไร่⁴ ดังจะเห็นได้จากแผนที่คลองต่าง ๆ ใน
 บริเวณทุ่งหลวง ฝั่งตะวันออกแม่น้ำเจ้าพระยาของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามในหน้าต่อไป

¹ ปัจจุบันนี้ ศิลาจารึกดังกล่าวเหลือแต่ฐานซึ่งอยู่ใต้นํ้าในคลอง ซอย 12 ส่วน
 ตัวศิลาจารึกถูกพายุพัดมาประมาณ 40 ปีแล้ว ผู้ราชการเมืองชัยบุรีในสมัยนั้น ได้นำ
 ศิลาจารึกที่หักนั้นไปเก็บไว้ที่ศาลากลางเมืองชัยบุรี แต่ปัจจุบันนี้ศิลาจารึกดังกล่าวไม่ทราบ
 แน่ว่าเก็บไว้ที่ไหน.

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฝ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.41/1, เรื่อง "บริษัทขุดคลองแลคูนาสยาม."

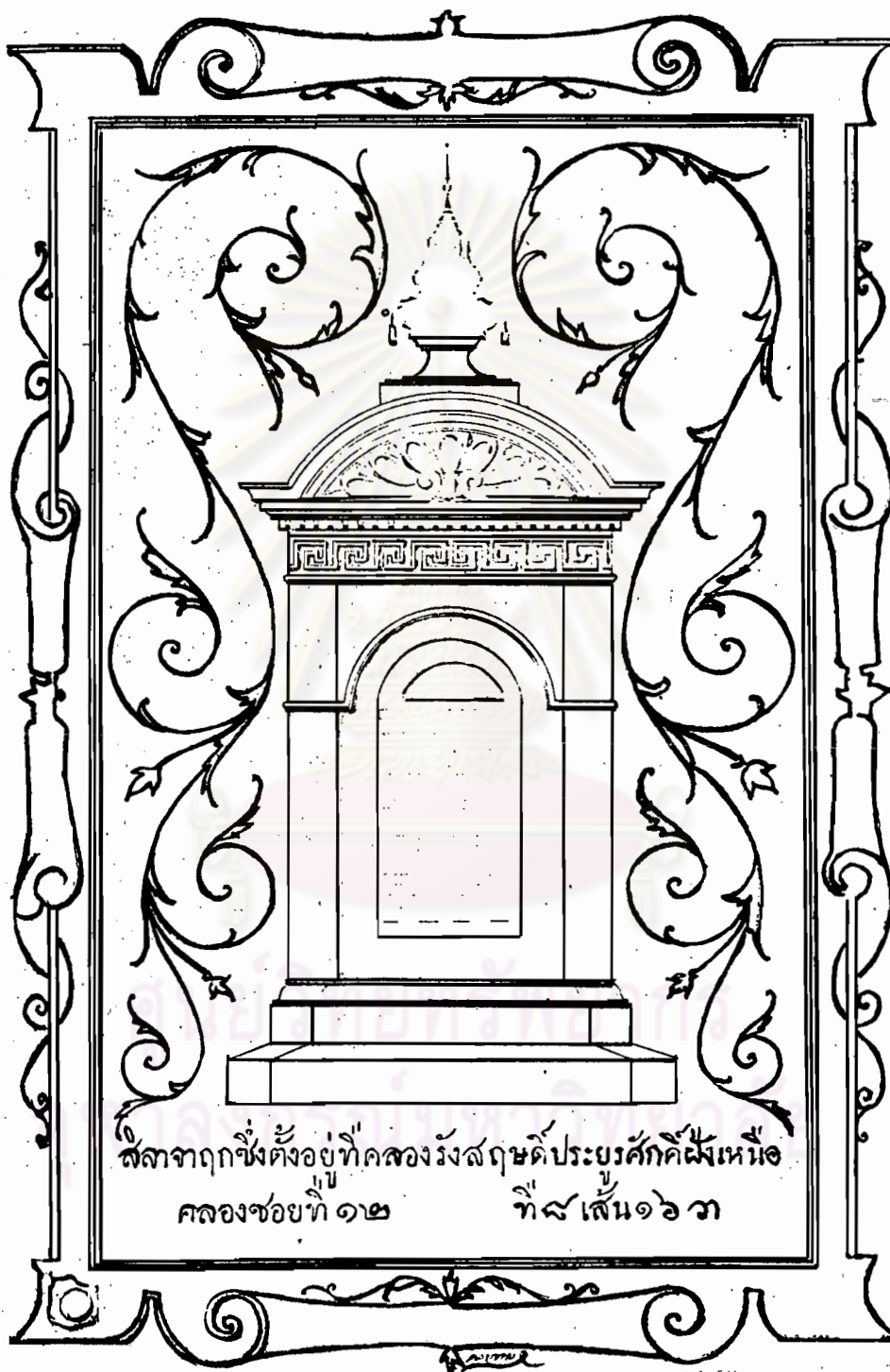
³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฝ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 9.4/9, เรื่อง "หนังสือราชการต่าง ๆ ซึ่งเกี่ยวแก่
 บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามทางกระทรวงเกษตรราธิการ."

⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฝ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรราธิการ, ที่ กษ. 9.4/10, เรื่อง "รายงานการขุดคลองของบริษัท."

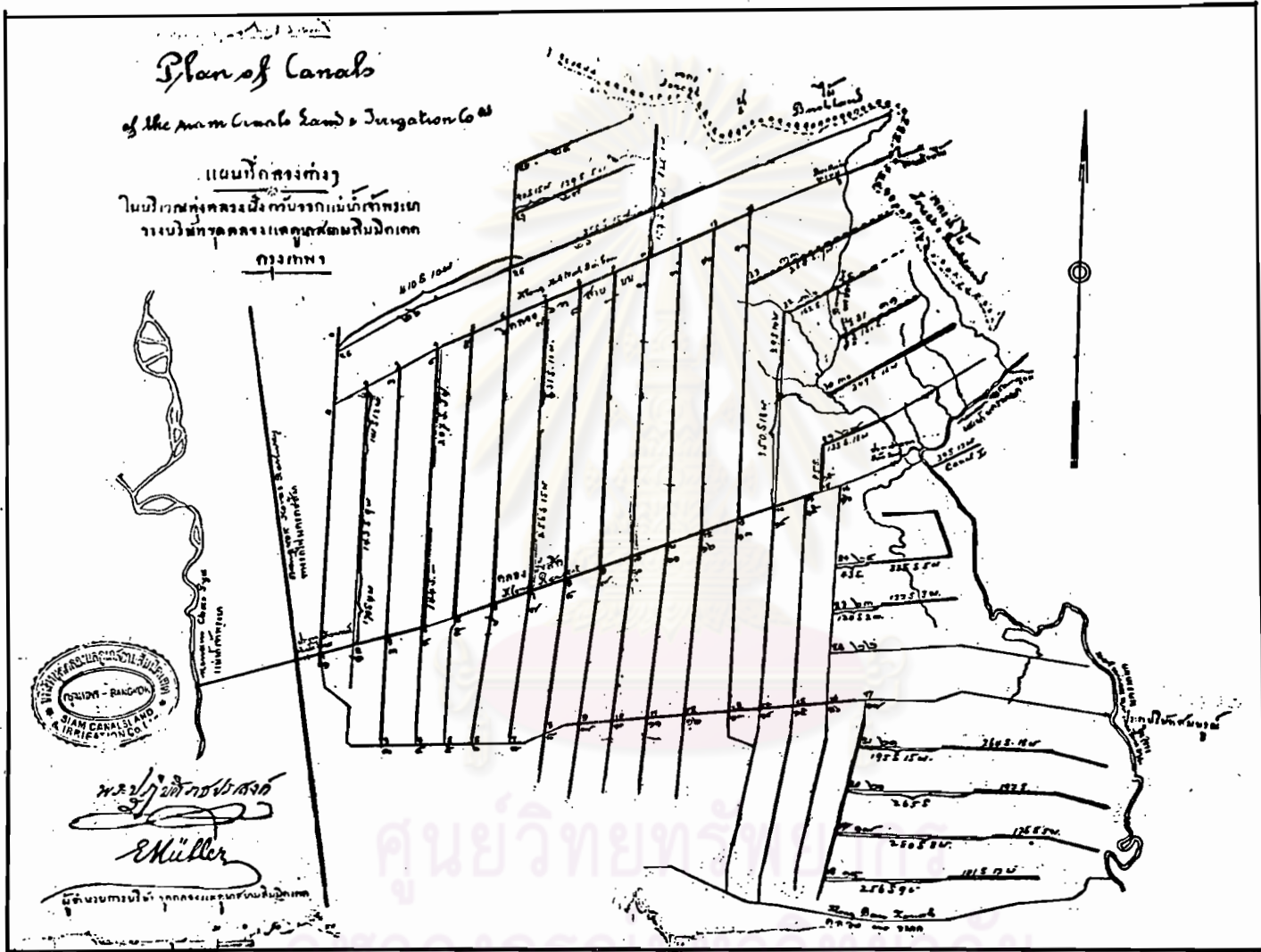
ต่อมาบริษัทชุกคลองแลคูนาสยามขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตชุกคลอง
ในท้องทุ่งฝั่งตะวันออกของแม่น้ำบางปะกง คือบริเวณทุ่งดงละคร จังหวัดนครนายก โดย
ขอรับจ้างรัฐบาลชุก คีคคาชุกคลองกว้างขนาด 5 วา ยาว 1 เส้น เป็นเงิน 320 บาท
คลองกว้าง 10 วา ยาว 1 เส้น เป็นเงิน 640 บาท หรือขอรับพระราชทานที่ดินฝั่ง
คลองแพนคาจางอย่างที่เคยพระราชทานพระบรมราชานุญาตแล้วในทุ่งฝั่งตะวันออกของ
แม่น้ำเจ้าพระยา ในเรื่องนี้รัฐบาลได้อนุญาตให้บริษัทชุกโดยให้ที่ดินแพนคาจาง เพราะ
รัฐบาลไม่ต้องการงบประมาณจ้างชุกคลองและทำให้มีคลองมากสายขึ้นโดยเร็วกว่าที่
รัฐบาลชุกเอง¹ แต่หลังจากที่ไคลงนามในสัญญาแล้ว กรมคลองซึ่งเป็นผู้ควบคุมบริษัท
ชุกคลองแลคูนาสยาม ก็รายงานให้เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการในเวลานั้น คือ
เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์ว่าบริษัทไม่ได้ปฏิบัติตามสัญญาพระบรมราชานุญาตทุ่งดงละคร
นครนายก เพราะบริษัทไม่ได้ลงมือทำประตูน้ำตามที่กำหนดไว้ แต่รัฐบาลยังผ่อนผันให้
เพราะเห็นว่าเป็นบริษัทคนไทย เพื่อให้บริษัทปฏิบัติงานให้สำเร็จตามที่รับพระราชทาน
พระบรมราชานุญาตไว้ นอกจากนั้นยังมีปัญหา คือไม่สามารถจำหน่ายที่ดินได้ จึงมาเสนอ
ให้รัฐบาลจำหน่ายที่ดินเอง โดยบริษัทขอรับราคาเพียงไร่ละ 4 บาท เหมือนเป็นการรับ
จ้างชุก² เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์เสนาบดีกระทรวงเกษตรราธิการเห็นว่ารัฐบาล
ไม่ควรรับ เพราะเกรงว่าไม่มีคนซื้อ และอีกประการหนึ่งทุ่งดงละคร นครนายกนี้ ยังไม่มี
โครงการชลประทาน เกรงว่าเสียเปล่าเหมือนทุ่งรังสิต เจ้าพระยาเทเวศรวงศ์วิวัฒน์
จึงได้ขอให้นายเวสเทคกาด (Mr. Westengaard) ช่วยตรวจและออกความเห็นในการ
ที่สัญญาพระบรมราชานุญาตจะขาดหรือไม่ ซึ่งมีสเตอร์ เวสเทคกาดเห็นว่า จะประกาศถอน

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 6, แฟ้มเอกสาร
กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 5/4 เรื่อง "บริษัทชุกคลองแลคูนาสยามชุกคลองทุ่งนคร-
นายก."

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 6, แฟ้มเอกสาร
กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 5/1 เรื่อง "พระปฏิบัติราชประสงค์ ขอถวายพินาและ
สมบัติของบริษัทชุกคลองฯ หักไชคาจองพินา."

สถาปัตยกรรมที่คลองวังสฤทธิประยูรศักดิ์ ๑

แผนที่คลองต่าง ๆ ในบริเวณทุ่งคลองรังสิต¹

สัญญาพระบรมราชานุญาตไว้ แต่ต้องบอกบริษัทล่วงหน้าก่อน แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราชหัตถเลขาไปยังกรรมการว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญต้องพิจารณาให้รอบคอบ จึงได้นำเรื่องนี้ปรึกษาในที่ประชุมเสนาบดี เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2450 (ค.ศ. 1907) ลงมติให้กระทรวงเกษตรธิการกับกรมอัยการหารือกันในแง่กฎหมาย ซึ่งปรากฏภายหลังว่า กรมอัยการเห็นว่าควรจะให้เลิกสัญญาได้¹

กรมเพาะปลูก

สำหรับกรมเพาะปลูกนั้นได้ตั้งขึ้นเป็นกรม เมื่อ พ.ศ. 2447 (ค.ศ. 1904) เป็นการรวมกรมเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ผสมสัตว์เข้าไว้ด้วยกันโดยแต่งตั้งให้พระเจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าเพ็ญพัฒนพงศ์ดำรงตำแหน่งอธิบดี ในการปรับปรุงส่งเสริมการเพาะปลูกนั้น กระทรวงเกษตรธิการได้จ้างชาวญี่ปุ่นเข้ามาช่วยในการเพาะปลูกและผสมสัตว์ เพื่อแนะนำและศึกษาการเพาะปลูกพืชและสัตว์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเลี้ยงไหมให้มีคุณภาพดีทัดเทียมกับต่างประเทศ ส่งเสริมการเลี้ยงไหมให้ถูกต้องตามวิชาการ แกไขวิธีเลี้ยงและทำไหมให้โดยลึกลับเจริญยิ่งขึ้น ผู้เชี่ยวชาญทางการเพาะปลูกและเลี้ยงไหมชาวญี่ปุ่นที่รัฐบาลไทยจ้างมามีหลายคน เช่น นายโตยามะ (Mr. Toyama) ซึ่งเดินทางเข้ามารับราชการในประเทศไทยตั้งแต่เดือนกันยายน พ.ศ. 2444 (ค.ศ. 1901) เขาได้เดินทางไปสำรวจการเลี้ยงไหมในจังหวัดต่าง ๆ เช่น ที่นครราชสีมา เป็นต้น ได้เสนอรายงานแสดงตามความคิดเห็นและเสนอแนะว่า หนอนไหมซึ่งเป็นอาหารของไหมนั้น

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรธิการ ที่ กษ. 9.4/14, เรื่อง "บริษัทชุกคหลงแลคูนาสยามขอพระบรมราชานุญาตชุกคหลงในทุ่งฝั่งตะวันออก."

ในประเทศไทยมีหลายชนิดแต่ใบหมอนไม่งาม เพราะราษฎรไม่ค่อยดูแลเอาใจใส่เท่าที่ควร และยังไม่เข้าใจการเพาะปลูกต้นหมอนที่ถูกวิธี ฉะนั้น กระทรวงเกษตรราธิการควรจะส่งเสริมการปลูกต้นหมอนพันธุ์ดี เพราะใบหมอนเป็นอาหารสำคัญของตัวไหม สำหรับตัวไหมในประเทศไทยนั้นมีสองชนิด ชนิดหนึ่งเหมือนเรือ อีกชนิดหนึ่งเป็นบุงขาวไม่มีลาย บางตัวมีเลือดขาวจะชักเส้นไหมสีน้ำตาล ตัวสีเหลืองชักเส้นไหมสีเหลือง รังไหมเมืองไทยรูปร่างคล้ายกับรังไหมกวางตุ้งหรือคล้ายกับรังไหมป่า รังไหมของไทยมักเป็นโรคจากแมลงวันหยอดไข่บนตัวไหม ทำให้เกิดตัวหนอนไซตัวไหมทะลุถึงท้องตัวไหม ที่ตัวหนอนไซจะบวมเหมือนตัวบุงชนิดหนึ่งซึ่งกลายเป็นผีเสื้อ เรียกว่าผีเสื้อ "ฮอก" แล้วมักคายกอนชักใย นายโตยามะเสนอให้รัฐบาลแก้ไข การเพาะปลูกต้นหมอน การเลือกพันธุ์ใหม่ดี เพื่อเพาะเลี้ยง นำเอาวิธีทำไหมและวิธีการร่อนไหมที่ทันสมัยเข้ามาใช้ในประเทศไทย เนื่องจากการทำไหมในประเทศไทยนั้นรังไหมมีเนื้อไหมน้อย เพราะวาพันธุ์ไหมแล้ว ควรนำเอาไหมพันธุ์ไทยมาผสมกับพันธุ์ญี่ปุ่น เพื่อให้ได้ไหมพันธุ์ดีขึ้น อีกประการหนึ่งเครื่องสำหรับสาวไหมของไทยเป็นเครื่องมือหยาบ สาวไหมทำให้เส้นไหมเลวลง จึงควรเอาเครื่องของญี่ปุ่นมาใช้สาวเส้นไหมไทย ทำให้เส้นไหมดีขึ้น¹ จึงเสนอแนะให้รัฐบาลตั้งโรงงานไหมขึ้นเพื่อแสดงถึงคุณและผลประโยชน์ในการทำไหมให้ประจักษ์แก่ราษฎร ฝึกหัดและสอนสตรีให้วิชาทำมาหาเลี้ยงชีพในการปั่นไหม เพื่อเกลี้ยกล่อมชักชวนผู้เลี้ยงไหมมีกำลังใจเพาะไหมมากขึ้น และทำให้รัฐบาลมีผลประโยชน์รายได้มากขึ้น เพื่อเป็นการส่งเสริมการเลี้ยงไหมและให้ความรู้แก่ราษฎรผู้สนใจในการเลี้ยงไหม กรมเพาะปลูกกระทรวงเกษตรราธิการ จึงเปิดสอนวิธีเลี้ยงไหมขึ้น โดยกำหนดหลักสูตรครึ่งปี ว่าควยต้นหมอนใบหมอน การเพาะฟองไหม การเลี้ยงตัวไหมและรักษารัง

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 8/2, เรื่อง "ทำไหม."

การชักเส้นไหม ¹

การบำรุงอุตสาหกรรมเพาะปลูกเป็นสิ่งที่มีรัฐบาลสมัยนั้นปรารถนามานานแล้ว ซึ่งต่างก็มีความเห็นต่างกันไป บางคนก็ว่ามีหนทางทำสำเร็จได้ บางคนก็ว่าทำไม่สำเร็จ ประเทศไทยยังไม่ต้องการบำรุงในด้านนี้ เป็นการสิ้นเปลืองเงินและเวลาโดยไร้เหตุอย่างใดก็ตาม ผู้เชี่ยวชาญทางการเพาะปลูกบางคน เช่น นาย เค. โทยามา ผู้เชี่ยวชาญการเพาะปลูกและการเลี้ยงไหมชาวญี่ปุ่น เห็นว่าการบำรุงอุตสาหกรรมเพาะปลูกเป็นสิ่งที่ทำสำเร็จได้ แต่ต้องใช้เวลานาน เพราะการเพาะปลูกของประเทศไทยในสมัยนั้นก็เปรียบเหมือนกับประเทศญี่ปุ่น เมื่อ 30 ปีมาแล้ว ญี่ปุ่นได้เริ่มคิดจัดการบำรุงการเพาะปลูกและการค้าขาย โดยตั้งโรงเรียนสอนวิชาการเพาะปลูกขึ้น โดยจ้างครูจากยุโรป มาสอนและทดลองทำการเพาะปลูกตามวิธีของชาวยุโรป ผลกลับเลวลงไปกว่าแต่ก่อน ซึ่งชาวญี่ปุ่นทำกันเอง ทั้งนี้เพราะว่าภูมิประเทศและภูมิอากาศของยุโรปและญี่ปุ่นต่างกัน รัฐบาลญี่ปุ่นจึงจัดส่งชาวญี่ปุ่นซึ่งมีความรู้ในการเพาะปลูกไปศึกษาในประเทศยุโรป แต่ก็ไม่สำเร็จ เพราะชาวญี่ปุ่นเหล่านั้นโดยมากเป็นชาวนาชาวสวน ไม่มีความรู้พอที่จะเรียนตำราเพาะปลูกแบบยุโรป ดังนั้นรัฐบาลญี่ปุ่นจึงจัดส่งนักเรียนที่มีความรู้ในวิชาสามัญไปเล่าเรียนวิชาการเพาะปลูกในประเทศยุโรปเป็นเวลา 3 ปี เมื่อกลับมาประเทศของตนแล้วก็ตรวจและทดลองโดยการนำเอาความรู้ที่ศึกษามาทดลองแก้ไขส่วนบกพร่องให้ดีขึ้น ²

ศูนย์วิทยพัทยากร

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 8/1, เรื่อง "รายงานพระองค์เพ็ญ รายงานมิสเตอร์ โทยามา เรื่องทำไหม."

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสารกระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 10/1, เรื่อง "ไตสวนความรู้ นายเจริญ ในการเพาะปลูก."

ดังนั้น รัฐบาลไทยในเวลานั้นจึงบำรุงการเพาะปลูกโดยการจัดงานประกวดผลิตภัณฑ์ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ในการเกษตร จัดหาสถานที่ทำการทดลองทำไรนาเพาะปลูกผลไม้ เป็นต้น เพื่อหาวิธีทำให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพดีและปริมาณมากขึ้น ใต้งานสถานที่ผสมสัตว์ เช่น โค กระบือ สุกร มาให้พันธุ์ขึ้น โดยนำเอาพันธุ์ต่างประเทศมาเลี้ยงผสมกับพันธุ์พื้นเมือง ทำให้ได้พันธุ์ขนาดใหญ่กว่าอย่างน้อยหนึ่งเท่าของพันธุ์พื้นเมือง นอกจากนั้นยังทำให้มีโรคเบาบางลง เติบโตเร็วและมีพลังมากขึ้น การผสมสัตว์นี้เป็นส่วนหนึ่งของแผนกสัตวแพทย์ในกรมเพาะปลูก โดยมีผู้เชี่ยวชาญชาวต่างประเทศคานี้ คือ หมอ เลียวนาร์ด (Dr. Leonard) รัฐบาลยังได้ส่งนักเรียนไปศึกษาวิชาเพาะปลูกในยุโรป เมื่อกลับมาแล้วก็ได้ทำการทดลองปรับปรุงการเพาะปลูกให้ดีขึ้น ²

นอกจากจะมีการส่งเสริมการเลี้ยงไหมและผสมสัตว์แล้ว ยังส่งเสริมให้มีการเพาะครั้งขึ้นในภาคอีสาน เช่น ที่จังหวัดบุรีรัมย์ มีการเพาะครั้งปีละ 2 ครั้ง คือ เดือนธันวาคมและเดือนมิถุนายน แต่ราษฎรมักนิยมเพาะเดือนมิถุนายนมากกว่าเพราะเป็นฤดูฝนครั้งงามกว่า ทุนที่ไม่เหมาะสำหรับเลี้ยงครั้งใดแก ทุนกะบุง ทุนสนวน ทุนสะแก ทุนพุดชา และต้นจามจุรี เป็นต้น ³ มีการส่งเสริมบำรุงการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ในมณฑลต่าง ๆ

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 7/4 "เรื่องผสมสัตว์."

² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 10/1, เรื่อง "ใตส์วนความรู้นายเจริญ ในการเพาะปลูก."

³ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 8/3, เรื่อง "รายงานกรมช่างไหมของพระองค์เพ็ญพัฒนพงศ์."

โดยอาศัยผลงานรวมมือสอดส่องอุดหนุนจากชาหลวงเทศาภิบาลสำเร็จราชการมณฑล
 ต่าง ๆ โดยการแต่งตั้งชาหลวงเกษตรออกไปประจำมณฑลต่าง ๆ เช่นเดียวกับ
 ชาหลวงยุติธรรม ชาหลวงคลัง และชาหลวงธรรมการ เพื่อตรวจตราแนะนำบำรุงการ
 เพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ในมณฑลนั้น ๆ แต่อาศัยกำลังชาหลวงเกษตรผู้เดียวย่อมไม่
 สามารถทำการให้สำเร็จได้ จำเป็นต้องอาศัยผู้วาระาชการเมืองตลอดจนอำเภอ ผู้ใหญ่
 บ้าน ช่วยเกื้อกูลอุดหนุน จึงจะดำเนินไปด้วยดีสมตามความมุ่งหมาย เพราะชาหลวง-
 เทศาภิบาล จะตองวินิจฉัยว่าจะบำรุงการเพาะปลูกพืช หรือส่งเสริมเลี้ยงสัตว์ชนิดใดจึง
 จะเหมาะกับการทำเลของมณฑลนั้น ๆ และเหมาะกับความชำนาญของพลเมืองด้วย โดยเริ่ม
 ทดลองตั้งขึ้นที่มณฑลใหญ่ ๆ ก่อน เช่น มณฑลกรุงเทพฯ มณฑลนครไชยศรี มณฑลภูเก็ต
 เป็นต้น¹ รัฐบาลส่งเสริมการทำนาของราษฎร โดยการจัดให้มีการประกวดพันธุ์ข้าว
 ที่เมืองชัยภูมิเป็นครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2450 (ค.ศ. 1907) และประกวดพันธุ์ข้าว
 ที่พระราชอาณาจักรที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1908) เพราะข้าวเป็นสินค้าออกที่
 สำคัญที่สุดของประเทศ ได้รวบรวมพันธุ์ข้าวดีต่าง ๆ ของทุกมณฑลไว้ เพื่อนำไปปลูกและ
 แจกจ่ายให้ราษฎรชาวนาปลูกต่อไป

ศูนย์วิทยุเทคโนโลยีสารสนเทศ
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

¹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, เอกสารรัชกาลที่ 5, แฟ้มเอกสาร
 กระทรวงเกษตรราธิการ ที่ กษ. 10/6, เรื่อง "การส่งเสริมการเพาะปลูก."